

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM KONUSUNDA GÖRÜŞLERİ

ve

MİSAK-I MAARİF *

BURHAN GÖKSEL

ATATÜRK'ÜN GÖRDÜĞÜ EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Atatürk'ün gerçekleştirip bize bıraktığı büyük inkılâp hareketinde, üzerinde en fazla durduğu, önem verdiği, emek sarfettiği konunun, “Türk çocuğunun ve Türk milletinin tümünün eğitimi ve yetiştirilmesi, yani kısaca millî eğitim meselesi” olduğunu biliyoruz. “Atatürk İnkılâbı”nın birer parçaları olan seri halindeki reformlar arasında hiç kuşku yok ki temel taşı “Millî Eğitim Reformu” oluşturur.

Eğitim, dünyanın her tarafında ve tarihin her döneminde derinliğine ihtisas isteyen, özel yetenekleri gerektiren bir bilimdir, sanattır.

Rakamlar ve tarihî müsbet bilgilere göre genel eğitimi sıfır düzeyde olan bir toplumu alıp cehaletten kurtarmayı ve Batı uygarlığının düzeyine ve hatta onun üzerine çıkarmayı amaçlayan bir liderin her şeyden evvel “eğitimcilik” alanında ihtisas sahibi olması gerekir.

Atatürk'ün, mesleği olmayan bir ihtisas alanında cesaretle yaptığı hareketlerde ve sonuçta da en teknik taraflarıyla başarı elde etmesinde her şeyden evvel onun yetişmesinde aldığı temel bilginin, herkesçe kabul edilen yüksek dehası, üstün zekâsı ve hudutsuz çalışmasının payları vardır.

Konunun incelenmesine girerken öncelikle Atatürk'ün yetişmesinden, aldığı eğitimden söz etmek istiyorum.

Araştırmalarım ve çalışmalarım, Tanrı'nın Türk milletine bir ihsanı olan Atatürk'ün doğal yetenekleri dışında zamanınının şartlarına göre (hatta yaşadığımız zamana göre bile) çok iyi bir eğitim ve öğretim gördüğünü bize göstermektedir. Elbette kendisi de zekâsı, dehası ve çalışkanlığı ile temelden aldıklarını işleyerek ihtisası olmayan sahalarda da zirveye çıkmayı başarabilmiştir.

* Atatürk'ün eğitim görüşlerine ve doktrinine bizzat kendisi tarafından uygun görülen ve şimdiye kadar bilmediğimiz “MİSAK-I MAARİF” deyimini üzerinde, Mustafa Rahmi tarafından yazılan ve 1339 (1923) yılında basılmış “Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdeleri ve Asrî Maarif” isimli tarihî belgeye dayanarak metin içinde açıklama yapılacaktır.

Şimdi Mustafa Kemal'in okuduğu okullara birlikte göz atalım.

İlkokul öğrenimini Selanik'teki Şemsi Efendi İptidai Mektebi'nde yapmıştır. Bu okul, tam Batı kafalı bir eğitimci olan Şemsi Efendi'nin kurup yönettiği bir "özel okuldur."^{1,2} Selanik'teki bu okulda Şemsi Efendi, öğrenci sırası, öğretmen kürsüsü, harita, kara tahta ve tebeşir, saat başı teneffüs, bahçede oyun ve jimnastik, dayak cezası uygulamamak gibi pedagojik yöntemlerle Batı eğitim esaslarını ülkede ilk kez kullanmıştır. Ne yazık ki öğrenciye dayağı lâyük görmeyen bu eğitimci, bağnaz çevrenin saldırılarına uğramış, okulu tahrip edilmişti. Buna rağmen mücadelesine devam eden Şemsi Efendi'nin yetiştirdiği öğrenciler arasına 1887'de katılan küçük Mustafa da yalnız iyi bir eğitim görmemiş; çocuk kafasıyla bu mücadele havasının etkisinde de kalmıştır.

İlkokuldan sonra Mustafa, Selanik'teki Mülkiye Rüştiyesine (sivil ortaokul) girer. Bu okulun, onu rahatsız eden eğitimi ve ders öğretmeni ile uyuşamaz ve bir gün bir öğretmenden yediği sert dayaktan sonra iyice kopar. Selanik Askerî Rüştiyesine sınav vererek girer. İlköğretimının kuvvetli olması nedeni ile de giriş sınavında iki sınıf atlamayı başarmıştır. Bu okul ciddi, disiplinli ve uzman (branş) öğretmen subayların ders verdiği bir okuldu. "Kemal" ismini matematikteki başarısından ötürü, bu dersin öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey vermiştir. Fransızca öğrenimine bu okulda başladı. Öğretmenin teşviki ile yaz aylarında da Fransız Frerler Okulunda geliştirdi.

Mustafa Kemal'in lise öğrenimi ise, Manastır Askerî İdadisindedir. Bu askerî okullar, Türk Ordusunun 19. yüzyıl ortalarında açtığı, bugünkü fen liselerimizin benzerleri ve seçkin çocukların eğitim gördüğü fen ağırlıklı ilk liselerimizdir.³

Millî Eğitim Bakanlığımız bu tip bir okulu Ford Foundation'ın desteği ile ilk kez 1960'lı yıllarda açabilmiştir. Edebiyata, güzel yazmaya merakı Manastır Askerî İdadisindeki kitabet öğretmeni Yüzbaşı Mehmet Asım Efendiden, tarih öğretiminde Türk tarihine ağırlık vermek gereğini tarih öğretmeni Kolağası Tevfik Bey'den öğrendiği anlaşılıyor.⁴

¹ Yahya Akyüz, Atatürk'ü yetiştirenlerden, öğretmenlerden birkaçı, Millî Eğitim Dergisi 1981, sayı 55, s. 38.

² İhsan Sungu, Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi, Türk Tarih Kurumu, Belleten 10, 1938, s. 251.

³ Muallim Sedat, Bursa Mekteb-i Fünun İdadisi (Bursa Askerî Lisesi tarihçesi) Bursa Askerî lisesi son sınıf hatırası (yılığ) 1932-1933, Çituras Matbaası, İstanbul, s. 7.

⁴ Faik Reşit Unat, Atatürk'ün Öğrenim Hayatı, s. 82.

Atatürk'ün yüksek öğreniminin ilk safhası (bugünkü anlamı ile lisans düzeyi) İstanbul Harbiyesinden geçmiştir. Lisans üstü düzeyde tahsili ise, Erkân-ı Harbiye (bugünkü Harp Akademisi) bölümündedir. Mustafa Kemal'in Harbiye'ye girişi 1902, Erkân-ı Harbiye öğrenimini bitirişi 1905'tir.

Askerî meslek eğitimi ve öğrenimi veren bu okullar hakkında çok kısa da olsa bazı bilgileri aktarmakta yarar görüyorum.

Memleketini Batıya yöneltmeye karar veren Sultan 2. Mahmut'un birbiri peşine kurulmasını sağladığı yüksek okullardan Askerî Tıbbiye 1827, Harbiye 1834, Mülkiye 1852'de açılırlar.

Doktorlarımızın ve subaylarımızın daha sonraki dönemde memleketin genel yönetiminde ve siyasî hayatında çokça rol oynamalarının ve etkili olmalarının nedenini yetiştirildikleri okulların özelliklerinde araştırmak gerekir.

Bakınız, 1960'lı yıllarda bütün öğrenimi İngilizce olan ve mühendislerimizi Batı tekniğiyle yetiştiren bir Ortadoğu Üniversitesi ve 1980'li yıllarda da Hacettepe Üniversitemiz bünyesinde tüm dersleri İngilizce okutan bir Tıp Fakültesi açma ihtiyacını duyduk. Askerî Tıbbiyemiz de 1927'de açıldığında tüm dersler Fransızca olarak yapılmakta idi.

Harbiye'de Fransızca'ya ağırlık verilmişti. Fakat, Avrupa'da daha ileri öğretim için bu sistem yeterli bulunmayınca 1276 (1860)'da Paris'te Harbiye'mizin bir şubesi açılmıştır.

Mirat-ı Mekteb-i Harbiye (Harp Okulunun Aynası) isimli 1892 basımlı eski bir kitapta, eğitim tarihimizde önemli yeri olan ve pek bilinmeyen bu okulun adresini, öğretmenlerini, programlarını ve mezuniyetlerini; imtihanlarına Académie Française üyelerinin "müme-yiz" olarak katıldıklarını görür ve mezunların isimlerini bulabilirsiniz.⁵ 1878 yılına ait salname'ye⁶ baktığımızda o dönemdeki büyük elçilerimizin toplamının 10 olduğunu görüyoruz. Bunun 4'ü ancak Türk asıllıdır. Bu ilginç ve tehlikeli sonucun sebebi, Türk eğitim sisteminde, Türk çocuğuna Farsça ve Arapça öğretilirken, azınlık okullarımızda Batı dili öğretilmesidir. Ancak Harp Okulu ve Askerî Tıbbiye'de yetişenlerin Batı dili öğrenmeleriyle yavaş yavaş iç ve dış politika alanlarında Türk'ün görev alabilmesi mümkün olabilmektedir.

⁵ Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane İdadisi, Kitabet-i Askeriye Muallimi Kolağası Mehmet Esat Bin Mehmet Naim, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul 1892.

⁶ Salname-i Aliye-i Osmaniye, İstanbul 1878, s. 17.

Atatürk kuşağının yetiştiği Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mekteplerini o zamanın sivil eğitim sistemiyle değil, bugünün aynı düzeydeki okullarıyla kıyasladığımızda çok şaşırtıcı neticelere varırız.

Bugünkü Harp Okulu, 1976'da kurulan Mühendishane'nin devamı olarak muharip subaylara ayrı ihtisas vermek için 1834'te kurulur.

Harbiye o sırada daha alt düzeylerdeki kırk askerî okulumuza yüksek öğretim vermektedir.

Ders programlarının ağırlığı, matematik ve fen üzerinedir. Bu dersler, bugünkü isimleriyle "geometri, cebir, analitik geometri, tasarı geometri, konikler jeometrisi, diferansiyel ve integral hesap, kimya, mekanik, astronomi, fizik, Fransızca, resim, (sanat), köprücülük, yüzme" gibi konulardır.

Bu program XX. yüzyıla daha fen ağırlıklı olarak girer.

Resim sanatı dersleri, ülkemizde ilk defa bu okulda verilir ve Avrupa'da zamanın şöhreti olan İspanyol ressamı M. Chirense hocalık yapar. Okul komutanları genellikle Avrupa'da ileri mühendislik tahsili görmüş kimselerdir. Bunlardan Derviş Paşa, Türkiye'deki ilk fizik ve kimya kitaplarının yazarıdır. Okul, bir nevi bilimsel özerkliğe sahiptir.

O devirde Harbiye'nin Zadeğân sınıfında halk çocuklarından ayrı ve subay rütbesiyle okuyan öğrencilere de okul yönetiminin verdiği ceza hatta - okuldan çıkarma bile olsa- Abdülhamit II. döneminde dahi hiç geri çevrilmemiştir.

Okulun komutanlarına "Nazır" denir. (Bugünkü West Point Amerikan Harp Okulunun komutanlarına da benzer bir deyim olan "Superintendent" denilmektedir.) Nazırların özel ve büyük yetkileri vardır.

Erkân-ı Harbiye sınıflarında askerî derslere ilaveten "yüksek matematik, mimarî, istihkâm, şose ve demiryolu inşaatı, harita yapma, fen ve makine, fizik, silâh fenni, yabancı diller" dersleri okutulmaktadır. Birer fen lisesi olduğunu söylediğim Askerî İdadilerde fen ve kültür derslerine ilâveten ülkemizde ilk kez resim, jimnastik, Fransızca ve yüzme dersleri okutulur. Bu okullara öğretmen yetiştirmek üzere (kaynak olacak bir üniversite bulunmadığından) Harbiye içinde 1884'te bir fakülte gibi öğretmen sınıfı açılır. Bu bölümün Türk edebiyatı, tarih, coğrafya, temel matematikle biyoloji ve resim şubelerinde bugünkü anlamıyla yüksek öğretmen okulu kurulmuş olur.

İşte Atatürk böylesine kuvvetli eğitim kurumlarından yetişmiştir. Temel ve meslek eğitimi bugünkü manada kuvvetli ve ileriye dönüktür.

Atatürk, bu kuvvetli tahsilin üzerine çok şeyler katmayı da bilmiştir. Dış ülkelerde öğrenimi yoktur. Fakat kısa birkaç tetkik gezisinden, kavrayış üstünlüğü ile aynı şeyi görebilenlerden çok daha fazla şeyler zaptetmiştir.

Okuduğu kitaplara gelince, bugün kısmen Anıtkabir'de sergilediğimiz kitaplarının tümü 3.000'in üzerindedir. Okuma biçimi ise çok değişiktir. Satırlar, kelimeler üzerinde bile işaretlerini görüyoruz. Cephenin en ağır şartlarında dahi bu âdetini bozmadı. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığında (ATAŞE) arşivler üzerinde çalışan arkadaşlarımızın tespitlerine göre bazı örnekler verilebilir: Arap, İran, Fenike ve Türk tarihleri, Le Dram Oriental, Jen Jores'in "Fransız İhtilâlinin Sosyalist Tarihi", J.J. Rousseau'nun "Delicat Parmis Les Homme", Mecmua-i Ebuzziya (4 cilt), Tarih-i Murat Bey (5 cilt), La Vie American Education et Societé (Amerika'da Eğitim Hayatı ve Toplum), Tarih-i Ebulfaruk, Ziya Gökalp'ten "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak", Victor Bever'in "La Revolte De L'Assie", Filibeli Ahmet Hilmi'den "Allah-ı İnkâr Mümkün mü?", H.C. Wals'ın "Dünya Tarihinin Ana Hatları" vb.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu "Atatürk" isimli kitabında Atatürk'ün J.J. Rousseau'nun eğitim ve terbiye felsefesinin etkisinde kaldığını söyler.⁷ Atatürk'ün her konuda okuduklarını bir araya getirebilsek birkaç üniversite bitirmeye yeteceği kanısına varırız. Bu suretle Atatürk'ün yetişmesindeki zayıflığı ve bundan gelen kültür kifayetsizliği yolundaki görüşlerin tam aksine, çağımız anlamında bile kuvvetli bir eğitim ve öğretim gördüğünü; üstün zekâ ve dehasının kendisine verdiği yeteneklerini daima okuma ve incelemelerle geliştirdiğini, dolayısıyla da yaptığı inkılâbın her yönüyle güçlü olduğunu iddia etmekte isabet vardır. O'nu bundan dolayı çok yönlü bir menşura (prizma) benzettirler.⁸ Her konuda derinlemesine bilgisi ve kuvvetli görüşleri vardır. 1980'lerin Türkiye'sinde ülkemizde kurulmuş eğitim, askerlik eğitimi, sanat, endüstri, ekonomi, ulaştırma, tarım vb. alanlardaki her kurumun girişine onur veren heykellerine veya kitabelerdeki, o müessesenin özelliğine uygun konularda özdeyişleri bugün bile taptazedir. Bugün bile o sanat, meslek dalında bize ışık tutmaktadır.

⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s. 12.

⁸ Cihat Akçakayahoğlu, Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 521.

ATATÜRK'ÜN "EĞİTİM" KONUSUNDAKİ DAVRANIŞ VE UYGULAMALARI

Atatürk'ün, yetişme yıllarında bile daima "lider" olmak ve ülkesini kalkındırmak için "eğitimin gerekliliği" fikriyle meşgul olduğu bilinmektedir. Bu nedenle daha Harp Akademisi (Erkân-ı Harbiye Sınıfları)'ni Kurmay Yüzbaşı olarak bitirip ilk kıta vazifesini aldığı Suriye'de hayal ve ümitlerini gerçekleştirmek için ilk girişimlerini yapar. Burada gizli "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurar. Cemiyetin başıdır. Ayrıca Cemiyetin "Eğitim Kolu"nun da reisidir.⁹

1911'de Bingazi günlerinde binbaşısıdır. Halkın bilgi seviyesini yükseltme fikri iyice belirginleşmiştir. Der ki: "Bir gün Türkiye'nin kaderinde rol alırsam, sosyal bir coup (darbe) yapacağım. Ama, ben avamın (halkın) seviyesine inmeyeceğim. Onu kendi seviyeme çıkaracağım."¹⁰ (Buradaki "seviye" bilgi ve kültür düzeyidir).

Her vesile ile Türk milletini bulunduğu cehaletten, eğitimsizlikten kurtarmak inancını sık sık belirtir. O bu mücadelesinde de halkımızın yeteneklerine güvenmektedir: "Ben milletimin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey bütün heyet-i içtimaiyemizde tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."¹¹

Yalnız millete olan inancı ve güveni ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı günden itibaren bu ana fikir ile stratejisini çizer. İlk hedefi "Türk milletini cehaletten kurtarmak"tır.

Savaşın en çetin ve buhranlı günlerinde bile bu temel hedefe ulaşmak için ne gayretler harcadığını aşağıda göreceğiz.¹²

Bunun için daha Samsun günlerinde "İnsanlarımızı Batı medenîsi yapmadıkça İstiklal Savaşı bitmeyecektir" demektedir. O'nun için bağımsızlık anlayışı ile milletin eğitim ve kültürü iç içedir.

Sivas günlerinde, devlet olabilmenin ilk adımlarını attığı sırada, Amerikalı gazeteci Mr. Brown'a şöyle der: "Türk halkı iyi bir eğitim görmeli ve iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Eğitim okul demektir. Türk köylüsünün pek azı okur yazardır. Ama bu köylüler yeniliklere isteklidir, çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve Müslümanlığın değerleri ile donatılmasını ister."¹³

⁹ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959, s. 49.

¹⁰ a.g.e., s. 67.

¹¹ Cihat Akçakayaloğlu, Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 223.

¹² Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 104.

¹³ Howard E. Wilson ve Dr. İlhan Başgöz, Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1968, s. 235.

İzmirliiler 9 Eylül 1922 akşamı büyük kurtarıcılarını ağırlandırmaktadır. İzmir korkunç bir kâbustan çıkmıştır. Herkes mutludur, neşelidir. Türk ordusunun ilk rütbeli kadın askeri Halide Edip Onbaşı, ¹⁴ savaşın başından o güne kadar en çetin günlerde beraber çalıştığı Başkomutanına bir ara yaklaşır, kendisini kutlamak ister ve sorar: “Paşam, hayatınızın en büyük mücadelesini, nihayet tarihin kaydettiği en büyük bir zaferle, büyük başarılarla bitirdiniz, ne kadar bahtiyarsınız kimbilir?”

En içten övgüleri taşıyan bu sözlere Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevap, O'nun içindeki yanan ateşi gösterir: “Halide Hanım, mücadelemizin bence en küçük kısmını bitirdik. Geri kalmış halkımızın yetiştirilmesi ve milletimizin Batı medeniyeti seviyesine ulaştırılması için asıl ve büyük mücadelemize şimdi başlıyoruz.” ¹⁵

Yine o zafer günlerinde Türk ve yabancı gazetecilerin, “İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?” sorusuna cevabı çok kısadır: “Maarif Vekili olmak ve millî irfanı yükseltmeğe çalışmak en büyük emelimdir. İşte, yaptığı büyük mücadele sonunda “Padişahın ve Halifenin tahtına oturabileceğini” düşünenlere (yakınlarında bile bu fikirde olanlar vardı) sert bir şamar. Ama aslında gönlünde yılların biriktirdiği temel arzu ve esas fikir budur. Atatürk bu fikri birçok yerlerde tekrarlamıştır. ¹⁶ Prof. Dr. Afet İnan'a notları arasında da “Eğer Cumhurreisi olmasam, Maarif Vekili olmak isterim” dediğini görüyoruz.

Atatürk'ün eğitim konusunda yaptığı reform (inkılâp) da diğer konulardaki reformlar da ani verilmiş kararların ürünleri değildir. Çok genç bir lider olmasına rağmen her konunun gerilere doğru derinlikleri vardır.

Atatürk, gerçekleştirdiği reform konularını rahat bir büro yaşamı içinde de ele almamıştır. O, cephelelerde, ateş altında çadır ve siper yaşamında dahi gelecekte yapacaklarını düşünmüş ve yazılı notlar haline getirmiştir. 1907'de daha Selanik'tedir. Arkadaşı Yüzbaşı Fuat'a (Fuat Bulca) “Misak-ı Millî” hudutlarını gösteren bir haritayı çizer ve verir, saklatır. Daha kolağası (kıdemli yüzbaşı) iken imparatorluğun yakın geleceğini bilmekte ve tasarılarını bu gerçeklere uygun olarak yapmaktadır. ¹⁷

¹⁴ Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı.

¹⁵ Burhan Göksel, Atatürk ve Türk Çocuğunun Eğitimi ve Öğretimi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı: 71, 1973, s. 34.

¹⁶ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 255.

¹⁷ İsmet Bozdağ, Atatürk'ün Sofrası, Kervan Yayınları, 1975, s. 201.

I.Cihan Savaşında, Anafartalar'ın sert günlerinde "Yeni Türk alfabesinin nasıl olması gerektiği" hakkında çalışmaları sabittir. Fransız Türkoloğu Deny'nin gramerini, Macar Türkoloğu Németh'in gramerini bu amaçla etüt etmektedir.¹⁸

1916 yılı Kasımıdır. Doğu Cephesinde XVI. Kolordu Komutanlığını henüz ele almış, çökme tehlikesi geçiren cepheyi kurtarmıştır. Günlerce süren bir muharebeden sonra bulabildiği birkaç saatlik istirahat zamanında Kurmay Başkanı İzzettin Çalışlar ile görüşmesini ve verdiği notu görelim:¹⁹

Erkân-ı Harbiye Reisi ile sohbet

1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek,

2) Kadınlara serbestisini vermek,

3) Kadınlarla müşareket-i umumiye (genel işbirliği), erkeklerin ahlâkiyatı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i müteakabile temayül-i fitrîsi.

Bakınız; en ağır muharebe şartlarında dahi "Türk kadın hakları" ve "güçlü anne eğitimi" gibi çok sonraları işlemek üzere eline aldığı en değişik konuları adeta plânlamaktadır.

Erzurum'da Kongre'nin yapıldığı günün akşamı, yakın arkadaşı, eski valilerden Mazhar Müfit Kansu'ya, kafasında plânladığı konuları not ettirir:²⁰

1) Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır,

2) Padişah ve Hanedan hakkında zemini gelince icap eden muamele yapılacaktır.

3) Tesettür (örtünme) kalkacaktır.

4) Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir.

5) Lâtin harfleri kabul edilecektir.

Burada, Mazhar Müfit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'yı "hayalperest" bularak defterini kapaması, O'nun da "Bunu zaman tayin eder" demesi inkılâp tarihimizde pek ünlü bir anekdottur.

Sonraları gördük ki Atatürk, bir hayalperest değil, çok kuvvetli bir "plâncı"dır. Gerçekleştirdiği bütün reformlarını ve tüm "Atatürk

¹⁸ Burhan Göksel, Harf Devrimimizin Ellinci Yıldönümü, Yükseliş Dergisi, sayı: 19, Ankara 1979, s. 1-9.

¹⁹ Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 76-77.

²⁰ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, s. 131.

İnkılâbını” çok önceden düşünmüş, hesaplamış, plânlamış, işlemiş ve en elverişli gördüğü zamanda da uygulamış ve kesinlikle yürütmüştür.

Atatürk, gençlik yıllarından beri geleceğe ait düşünce ve tasarılarının hepsini birleştirir ve Samsun’da bunu belirgin bir “strateji” haline getirir. Artık attığı her adımda, geçirdiği her günde bu stratejinin “hedef”ine doğru gitmektedir. O hedef: “Türk milletini o günkü bilgisiz, cahil ve medeniyetçe geri bırakılmış durumundan almak ve Batı uygarlığı seviyesinin üstüne çıkarmak ve halkı refah seviyesi en yüksek bir hayata ulaştırmak”tır.

Atatürk’ü ve Atatürk inkılâbını iyi tanımak için, onun bu temel fikrini iyi bilmek, iyi değerlendirmek lâzımdır. Bugün asker ve sivil yüksek öğretim kademelerinde, ders kitabı olarak okuttuğumuz, Genelkurmayca hazırlanmış olan üç ciltlik “Atatürkçülük” kitaplarında konu iyi işlenir ve Atatürk’ün kendi deyimi ile bu fikre “Milletin Dinamik İdeali” denilmektedir.²¹

Atatürk için İstiklâl Savaşı, padişahlığın ve halifelüğün kaldırılması ve devlet şeklinin değiştirilmesi ve yaptığı bütün reformlar O’nun için “ana amaç” değildir. Bunlar bir “ara aşaması”dır. Asıl hedefe götüren vasıtalarlardır.

Atatürk, Türk milletini tayin ettiği bu büyük ideale ulaştırabilmek için, hayatının en büyük savaşını verecektir. Bu savaşın adı “Uygarlaşma Savaşı”dır.

Halbuki Türk toplumu, daha evvelki yöneticilerin ihmalleri ile her alanda, özellikle eğitimde geri bırakılmıştır. Arka arkaya savaşlarla en seçkin insanlarını toprağa vermiştir. Yalnız Çanakkale’de 250.000 kişilik en kaliteli ve yetişmiş er, erbaş, subay ve yedek subayı şehit vermekle bir “aydın kuşak”tan mahrum kalmıştır.

Atatürk ve Türk milleti bu büyük savaşta da başarabilmeye mecburdur. Bu ancak, aydın açığını kapatacak yolları bulmak; yani eldeki kalan insanımızı eğitmek ve evvelâ halkımızı “kara cehalet”in pençesinden kurtarmakla mümkün olacaktır.

İşte, bu sebeptedir ki O’nun Samsun’dan itibaren yaptığı çalışmalarda ağırlığı “eğitim”e verdiğini görüyoruz. Daima kendi ifadesiyle “Türk halkının eğitim ve öğretimine” ve “bağımsız Türk Kültürünün geliştirilmesi” çabalarına önem vermektedir. Ne siyasî buhranlar, ne en kritik askerî hareketler O’nu bu mücadelesinde engelleyemez, hatta frenleyemez.

²¹ Atatürkçülük, III. kitap, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1983.

Kazanılan askerî zaferler O'nu tatmin etmez. Daha sonra tekrar değineceğimiz 1922 Eylül ayında Bursa'da İstanbullu ve Bursalı öğretmenlere hitap ederken, "Ordularımızın kazandığı zafer sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve behemehal muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi takip edeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız"²² demesinin nedeni bu görüşten kaynaklanır.

Sivas'tan sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelinmiştir. Ayağının tozunu silmeden, hemen ertesi günü Ankaralıları şöyle der: "Fertler yetişmedikçe, ferde yol gösterecek liderlerin, öncülerin, toplumlari istenilmeyen istikametlere çekebileceğini" belirtir ve "Bundan sonra amacımız, ferdi yetiştirmektir. O'nu eğitmektir. Kültür bakımından donatmaktır, bezemektir" diyerek tek insanımızın iyi eğitilmesi lüzumunu anlatır.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM KONUSUNDA TUTANAKLARA GEÇMİŞ KONUŞMALARI

Ankara'ya geldikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın "eğitim" konusundaki konuşmalarının çoğu tutanaklara geçmiş ve kitaplarda parça parça yer almıştır. Yazımızın bu kısmında, özellikle TBMM tutanaklarından da yararlanarak önce kronolojik sıra, sonra da konu ayrımıyla bu konuşmaları inceleyeceğiz.

I. Maarif Kongresi

Atatürk, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'ni açmış ve yeni Türk Devletini fiilen kurmuştur.

Yunan ordusu, Anadolu içerilerine doğru ilerlemektedir. 1921 yazında Eskişehir'i de ele geçirmiştir. Muntazam Türk ordusu kuruluş döneminde ve yeterli güçte değildir. Mustafa Kemal Paşa ordumuzu plânlı bir şekilde Sakarya Nehri gerisine çekmektedir.

Temmuz 1921. Tarih, yeni Türkiye'nin kaderinin tayin edileceği Sakarya Savaşına gebe dir. Yunan ordusu Eskişehir'den çıkmış, doğuya doğru ilerlemektedir. Durumun çok kritik olduğunu herkes bilmektedir. Ankara'da sinirler gergindir. Kayseri'ye doğru göç başlamıştır.

23 Ağustos ve 13 Eylül 1921 Sakarya Savaşı, Atatürk'ü hayatta en fazla sarsan, şuuraltına kadar giren bir ölüm kalım savaşıdır. Çok kuvvetli bir asker ve stratejist olarak kendisi bu olayı çok önceden bilebilmektedir.

²² Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınvevi, 1939, s. 11.

İşte böyle, hassas ve kritik bir dönemde, ülke gayet normal şartlar içinde imişçesine, 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Ankara'da "I. Maarif Kongresi"ni toplar. Türk öğretmen temsilcilerini bir araya getirir. Cumhuriyet döneminin eğitimine esas olacak temel ilkeleri çizer.

Bu Kongre, onbirincisini 1982 yılında yaptığımız²³ Millî Eğitim Şuralarının ilki sayılabilir. Bence, yalnız yapıldığı günlerin şartları bakımından değil, içeriği yönünden de en önemlisidir.

Atatürk'ün I. Maarif Kongresinde, daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve çeşitli öğretmen topluluklarında konuşmalarındaki eğitim görüşlerinin, her zaman için tazeliğini ve Türk toplumu için geçerliliğini muhafaza ettiği görülmektedir.

İlk Kongredeki konuşmadan, bazı parçaları burada kısa da olsa ele alarak Türk Millî Eğitim doktrininin temel taşlarını tanımış oluruz:²⁴

"Ankara'nın, Büyük Millet Meclisinin açılmasından onura sahip olduğu, Türkiye Millî Maarifini kuracak kongrenin açılmasına sahne olmasıyla bir kez daha onurlandığını" belirterek bu "eğitim topluluğuna", Millet Meclisi topluluğu düzeyinde değer vermektedir.

"Asırlardan beri idaredeki büyük ihmalin, devlet bünyesinde açtığı yaraları tedavi için bundan böyle en büyük gayretlerin eğitim alanında olması" gerektiği belirtilmiş; "Gerçi elimizdeki tüm imkânları henüz ülkemizi istilâ eden düşmana karşı kullanmaya mecbur isek de ülkenin eğitimi için elverişli koşullar ele geçirilmeden önceki savaş günlerinde bile, çok dikkat ve itina ile işlenmiş bir millî eğitim programı vücuda getirmeye" çalışmamızın icap ettiği açıklanmıştır.

"Şimdiye kadar izlenen talim ve terbiye usullerinin milletimizin tarihindeki gerilemede en mühim olduğu, bu nedenle bir millî eğitim programından söz ederken eski devrin hurafelerinden ve millî bünyemize hiç uymayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen tüm tesirlerden tamamen uzak, millî seciye ve tarihimize mütenasip bir kültüre sahip olması zarureti" belirtilmiş, "Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile, taarruz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliyeyi, kemal-i istiğrak ile şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir" denmiştir.

Yine özetle, bu Kongrede çizilmiş eski yollarda yürümek ve tartışmayı değil, yukarıda değinilen esaslara göre yeni usuller, metotlar yaratmağa

²³ Onbirinci Millî Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982.

²⁴ Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970. s. 7-10.

çalışmaları lüzumunu, bu vesile ile de “gelecekteki kurtuluşumuzun, değerli öncüleri öğretmenler hakkındaki saygı duygularını belirtmekte ve “silâh kadar kafamızla da savaşmak zorunda” olduğumuzu ifade etmektedir.

Türk çocuğunun yetişmesinde uygulanacak eğitim programlarının “millîliği” konusuna böylece değinen Atatürk’ün bu konuda daima ısrarlı olduğunu göreceğiz.

Hemen arkasından ele alacağım TBMM açış konuşmalarında eğitim konusunun ayrıntılarına girer. Her yönü ile bir uzmanın görüşlerini görürüz. Meselâ, ortaöğretim programlarının “pratik, uygulamalı ve hayatta yararlı olmasını” ister ki bugünkü eğitim uzmanlarımız da öyle düşünmektedirler.²⁵

Daha sonra 27 Ekim 1922’de Bursa’da toplanan İstanbul ve Bursa öğretmenlerine de çok ilginç tavsiye ve isteklerde bulunur.^{26, 27} Yukarıda biraz değindiğimiz bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Zaferden sonra yaptığı ilk ve önemli konuşmadır. 27 Ekim 1922’de İstanbul’dan kendisini ziyarete gelen öğretmenler ve Bursa Öğretmenleriyle Şark Tiyatrosunda yaptığı toplantıda özet olarak şu hususları işler:

Okulun bir toplumun yaşamındaki değerini açıkladıktan sonra “Okul, genç dimağlara, insanlığa saygıyı, millet ve memleket sevgisini, bağımsızlık şerefini öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmanın doğru yolunu öğretir” der.

Ordumuzun kazandığı zaferin ‘ilim ve irfan ilkesinin’ rehber olmasına dayandığını, binaenaleyh milleti yetiştirecek okullarda da darülfünunlarımızda da ilim ve irfanın, bilim ve tekniğin rehber olacağını,

— Yurdumuzda uygarlığın gelişmesi için çağdaş ilerlemelerin bir an kaybetmeden ele alınması lüzumu, bunun bir namus borcu olduğunu,

— En önemli ve verimli ödevimizin “Millî Eğitim İşleri” olduğunu, bu yoldan başarı ile ancak kurtuluşun mümkün olacağını belirttikten sonra, aynen şöyle der:

“Bu zaferin elde edilebilmesi için hepimizin tek can ve tek düşünce olarak temel bir program üzerinde çalışmamız lâzımdır. Bence bu programın en önemli yönleri ikidir:

1. Toplumsal yaşamımıza uyması.

²⁵ Prof. Hıfzı Doğan, Atatürk’ün İşlevsel Eğitim Anlayışı, Millî Eğitim Dergisi, sayı: 52, s.

²⁹.

²⁶ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayinevi, 1939.

²⁷ Atatürk’ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970.

2. Çağımızın isteklerini karşılaması.

Yine özetle:

“Gözlerimizi kapayıp şu dünyada tek başına yaşayamayacağımızı, uygar bir halde yaşayabilmek için bilim ve teknik nerede ise alarak yurttaşımızın kafasına koyacağımızı, bunun için şart bulunmadığını, dinimizin de bunu istediğini,

— Bu tür çalışma yapmayan toplumların, hayatı geniş açıdan gören milletlerin boyunduruğu altına girecekleri,

— Her şeyden evvel ülkedeki cehaleti kaldırmamanın vazife olduğu, binaenaleyh millî eğitim siyasetimizin temel taşının bu konu olduğu,

— Bir yandan da toplumsal yaşamında yapıcı, etkili insanları yetiştirmek lâzım geldiğini, bunun için de ilk ve orta öğretimin “yaparak öğrenme” ilkesine dayanması gerektiğini, böylece sanatkâr ve iş adamları yetişebileceğini, tüm kız çocuklarımızı öğretim basamaklarından geçirerek eğitmemiz icap ettiğini,

— Türk öğretmenlerinin lâıyk olduğu refah düzeyinin tatmin edici olmadığını bildiğini, ancak milletin yetiştirilmesi için fedakârlık beklediğini” sıralayarak kurtuluşumuzun, yükselmemizin nedeni olacak, sağdan soldan etkilenmemiş ve tamamen bize öz “Millî Eğitim Programı”na olan ihtiyacı ilk kez dile getirir.

1 Mart 1922'de TBMM açış konuşması

Atatürk o zamanlar, TBMM'nin 1 Mart'ta başlayan yeni dönemlerinde daima bir açış konuşması yapardı. Devlet ve hükümet olarak geçen yıl yapılanları ve gelecek yıla ait ele alınacak işleri özetlerdi. Bu konuşmaların büyük bölümünün “eğitim” ve “öğretmen” ile alâkalı olması dikkati çeker.

Meclisteki ilk konuşmasından 1. Maarif Kongresi görüşleriyle de bağlı bazı özetler vermeyi yararlı buluyorum.²⁸

— Konuşmasında, hükümetin en feyizli ve mühim vazifesinin eğitim olduğunu,

— Maarifte (eğitimde) başarılı olmak için uygulayacağımız programın milletimizin bugünkü durumu, sosyal ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın icaplarıyla uygun olması gerektiğini,

— Yüzyıllardır, yönetimimizin eğitim konusunda şarkı ve garbı taklit ettiğini, neticede milletin cehaletten kurtulamadığını belirtmiştir.

Bu mahzurları gidermek için takip edilecek yolu da belirtir ve

²⁸ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayinevi, 1939, s. 6.

— Evvela mevcut cehaleti kaldırmağa mecbur olduğumuzu,

Memleketimizde esas unsurun köylü olduğunu, bunların şimdiye kadar eğitimden mahrum bırakıldığını, evvelâ onları okutmak, yazdırmak temel sosyal ve matematik bilgisi vermek gerektiğini ve bu hedefe ulaşmanın kutsal bir aşama olduğunu,

— Ortaöğretimin amacının ülkenin muhtaç olduğu hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yükseköğretime aday hazırlamak olduğunu,

— Ortaöğretim eğitim-öğretim usullerinin pratik ve uygulamalı olması icap ettiğini,

— Kadınlarımızın da, bütün kademelerde eşit koşullarda eğitim görmeleri gerekliliğini söyler.

Bu konuşmanın son bölümünde her eğitim kurumumuzun kapısına asılması gereken şu önemli doktrini koyar: “Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye’nin kendi benliğine ve ananatı milliyesine (millî geleneklerine) düşman olan bütün anasır-ı mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyet-i cihana (milletlerarası dünya durumuna) göre, böyle bir cidal (savaş)in istilzam eylediği anasır-ı ruhiye (ruhî unsurlar) ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur.”

Atatürk, köylünün cehaletten kurtarılmasına öncelik verdiği gibi, ortaöğretime de çok önem verir. O’nu toplumumuzda meşgul eden konulardan birisi de “yarı aydın”dır. Yarı aydın’ı cahilden tehlikeli bulur. Millî Mücadelenin ilk yıllarında görev almış bir Maarif Vekiline şunları söyler:

“İşte sizden Maarif Vekili olarak ricam, çok tehlikeli olan ‘yarı aydın’ı alınız, yukarı çıkarınız. ‘Tam aydın’ olarak doğru ahlâk ve bilgi ile donatılmış iyi vatandaş olsun. Eğer bunu yapamazsanız, bırakınız. Anadolu köylüsü tertemiz karakteri ve kendi sağduyularıyla olduğu gibi kalsın. O, birinciden daha çok bu vatana yararlıdır.”²⁹

Yorum, ciltler dolduracak bir “Millî Eğitim Doktrini” değil mi?

Atatürk’ün ortaöğretim sisteminin pratik ve uygulamaları üzerindeki fikirlerine bugünün eğitim uzmanları da aynen katılıyorlar. Millîlik konusundaki isteklerini de yeterli olarak yerine getirmemek ise O’nun dediği gibi bize kara ve kötü günler gösterdiği olmuştur.

²⁹ İsmet Bozdağ, Atatürk’ün Sofrası, Kervan Yayınları, 1978.

Bursa Konuşması

Yukarıda biraz değindiğimiz bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük zaferden sonra yaptığı ilk ve önemli konuşmadır. 27 Ekim 1922'de İstanbul'dan kendisini ziyarete gelen öğretmenlerle, Bursa öğretmenleriyle Şark Tiyatrosunda yaptığı toplantıda özet olarak şu hususları işler:^{30, 31}

Okulun bir toplumun yaşamındaki değerini açıkladıktan sonra, "Okul, genç dimağlara, insanlığa saygıyı, millet ve memleket sevgisini, bağımsızlık şerefini öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmanın doğru yolunu öğretir" der.

Ordumuzun kazandığı zaferin "ilim ve irfan ilkesinin rehber olmasına" dayandığını, binenaleyh milleti yetiştirecek olan okullarda da darülfünunlarımızda da ilim ve irfanın, bilim ve tekniğin rehber olacağını, yurdumuzda uygarlığın gelişmesi için çağdaş ilerlemelerin vakit kaybetmeden ele alınması lüzumunu, bunun bir namus borcu olduğunu, en önemli ve verimli ödevimizin "millî eğitim işleri" olduğunu, bu yolda başarı ile ancak kurtuluşun mümkün olacağını belirttikten sonra aynen şöyle der:

"Bu başarının elde edilebilmesi için hepimizin tek cevap ve tek düşünce olarak temel bir program üzerinde çalışmamız lâzımdır. Bence bu programın en önemli yönleri ikidir:

- 1 — Toplumsal yaşamımıza uyması,
- 2 — Çağımızın isteklerini karşılması.

Gözlerimizi kapayıp şu dünyada tek başına yaşayamayacağımızı, uygar bir halde yaşayabilmek için bilim ve teknik nerede ise alarak yurttaşlarımızın kafasına koyacağımızı, bunun için şart bulunmadığını, dinimizin de bunu istediğini; bu tür çalışma yapmayan toplumların hayatı geniş açıdan gören milletlerin boyunduruğu altına gireceklerini; her şeyden evvel ülkedeki cehaleti kaldırmanın vazife olduğunu, binaenaleyh Millî Eğitim siyasetimizin temel taşının bu konu olduğunu belirttikten sonra, bir yandan da toplumsal yaşamda yapıcı, etkili insanlar yetiştirmek lâzım geldiğini, bunun için de ilk ve orta öğretimin "yaparak öğrenme" ilkesine dayanması gerektiğini, böylece sanatkâr ve iş adamları yetiştirilebileceğini, tüm kız çocuklarımızın da öğretim basamaklarından geçerek eğitilmesi icap ettiğini sıralamıştır.

Öğrenciye, öğrenim hududu ne olursa olsun evvelâ "Milletine, Türkiye Devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla savaşmanın gereğini öğreteceğimizi" açıklar ve şöyle devam eder: "Fertleri bu savaşın

³⁰ Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970.

³¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 42-46.

istediği güçte olmayan milletler için, var olma hakkı yoktur. Mücadele, mücadele lâzımdır.” “Orduların kazandığı zaferin, öğretmenlerin zaferine zemin hazırladığı” açıklaması ile konuşmasını bitirir.³²

1 Mart 1923 TBMM Açış Konuşması

Atatürk bu konuşmasında, savaş yıllarında kapanan 13 öğretmen okulunun açıldığını, 17 erkek ve 1 kız lisesiyle 6 erkek ve 2 kız ortaokulunun kurulduğunu, cahillere kitaplar yollandığı ve şehit çocuklarına 150.000 kitap dağıtıldığını, Bakanlıkta “Telif ve Tercüme Heyeti” kurulduğunu, önemli eserlerin çevrileceğini ve yazdırılacağını ve savaşın okullara yaptığı menfi etkilerin giderilme yolunda olduğunu işaret ettikten sonra millî eğitimde bize daima ışık tutan şu sözleri söyler: “Efendiler! Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malûmat-ı insan için fazla bir süs, bir vasıtayı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amele ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletimiz bu esasa ehemmiyet vermektedir.”³³

Yine bu konuşmada, eğitimin başlıca unsurları olan “kütüphaneler, bitki ve hayvan bahçeleri, konservatuar, müze ve güzel sanatlar sergileri, kaza merkezlerine kadar matbaalar kurulması” konularının ele alındığını, Darülfünun (Üniversite)’un serbest meslek elemanları yetiştirecek gibi hazırlandığını, yurdun muhtelif yerlerinde kurulacak okulların çevrelerinde birer “kültür merkezi” halinde çalışacaklarını, binalarda gece toplantıları, bilimsel konferanslar, okuma-yazma gece kursları açmak gibi çalışmalar yapılacağını (yaygın eğitim ve halk eğitim fikri), birkaç ilin çocuklarına bir merkezde yatılı eğitim yaptırılacağını (Bölge Okullar fikri), öğretmenlerin serbest meslek sahipleri gibi geçim rahatlığına ulaşmaları için kanun tasarısı hazırlandığını, üniversite öğretim üyelerine yazdırılacak genel eğitimle ilgili kitapların “devlet kitabı” olarak halka parasız dağıtılacağını; çağdaş din bilgileri öğretmek için medreselerin ıslahı ile bir “İlâhiyat Fakültesi”nin açılacağını açıklamıştır.

Ankara Muallimler Birliği Genel Kongresi (25 Ağustos 1924)

Atatürk’ün temel eğitim doktrinlerini işlediği en uzun konuşmalarından birisi bu kongrededir.³⁴ Der ki, “Öğretmenler! Yeni nesli, cumhuriyetin fedakâr öğretmenleri ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve

³² Atatürk’ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrakları, Türk Dil Kurumu, 1970, s. 14-

19

³³ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 13.

³⁴ a.g.e., s. 16-17.

fedakârlığınız derecesiyle mütenasip olacaktır. Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli, yüksek seciyeli muhafızlar ister.”

“Yeni nesli bu vasıflarda ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir.”

Bundan sonra bu zor hizmetin ifası için yüksek gayretle, fedakârlıkla çalışacaklarına olan güvenini belirtir.

Daha sonra kızların da erkekler gibi bütün öğretim kademelerinden geçeceğini söyler ve “eğitim ve öğretimlerinin iş ilkesine dayalı olarak yapılmasına ve ekonomik alanda başarılı olacak gibi düzenlenmesi lüzumuna” işaret eder ve burada millî ahlâk için şöyle der: “Millî ahlâkımız medenî uygarlık ilkeleri ve özgür düşüncelerle geliştirilmeli, güçlendirilmelidir. Bu önemlidir. Özellikle dikkatinizi çekerim. Korkuya dayanan ahlâk fazilet değildir. Böyle bir ahlâka güvenilmez” diyerek “Türk çocuğuna verilecek ahlâkın” esaslarını tayin eder. Bu konuşmasının son kısmında, öğretmenlerin görevlerini kesin olarak tayin eder: “Sizin başarınız Cumhuriyetin başarısı olacaktır” ...Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerlik, siyaset ve yönetim alanındaki inkılaplar sizin toplumda ve fikir hayatımızda yapacağınız inkılaplardaki başarınızla gerçekleşecektir. Hiçbir zaman unutmayın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar ister.”

Sizlere Atatürk'ün eğitim konusundaki görüşlerini buraya kadar kronolojik sıraya göre sundum. Mevzuun daha kolay izlenebilmesi için buradan itibaren “konu esaslarına” göre açıklamayı yararlı buluyorum:

Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimi Birleştirme) Kanunu Konusu.

Atatürk inkılâbının değişmeyecek kanunlarından birisi bu kanundur. Dönemler değişir, Anayasalar değişir, fakat “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”na el sürülemez. Her dönemde çıkmış yeni anayasalarımızda bu husus, özel bir madde ile kesin bir dille ifade edilir.

Kanunun özelliği, onun içeriğinin inkılâbımızın “temel taşı” mahiyetinde olmasındandır.³⁵ Yasamın mucip sebepleri bu kanunun önemini çok iyi ifade eder. Osmanlı'da eğitim genellikle “dinsel” dir. Tanzimat ile Avrupa'dan Batı eğitimini kısmen alırız. Fakat bu kez “kaynak ve uygulama itibarıyla çocuklarımızın eğitimi ikiye bölünür. Adeta iki ayrı “kafa” ve “ruh” yetiştirilmektedir. Bu ikilik pek zararlı sonuçlar getirir. Diğer taraftan kapitülasyonlara göre azınlık ve yabancı okullar da tamamen başka yönde ve kendi özel amaçlarına göre eğitim yapmakta ve devlet kontrolünün dışında bulunmaktadır.

³⁵ Kenan Okan, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Meclis Müzakereleri*, Mart 1971, Ankara MEB, İnceleme: 8.

1914'te ülkede, azınlıkların 2596 ilkokulu, yabancıların 215 ilkokulu ve 80 ortaöğretim okulu mevcuttur. Bu okullara Türk müfettişi giremez. Anadolu'dakilerin çoğu Ermeni ve Rum çetelerine yataklık yaparlar. Gazi Paşa, bu durumdan huzursuzdur. 1 Mart 1924'te TBMM'nde şöyle der:³⁶ "Milletin tümü için tesbit olunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an kaybetmeksizin tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda hızlanmanın ciddi ve derin semereleri seri kararınıza vesile-i tecelli olacaktır."

Hazırlanan tasarı, 3 Mart 1924'te bir celsede kesinleşir.³⁷ Şeriye ve Evkaf Vekâletlerine bağlı medrese ve okullar Maarif Bakanlığına bağlanır. Din uzmanı yetiştirmek üzere İlâhiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları açılması öngörülür. Askerî ortaokullar ve liselerle sağlık okulları da Maarife bağlanmıştır. (Sonraları ayrıldı). Medreseler, türbeler, tekkeler kapatılmış, lâik eğitim başlamıştır. Böylece, Batı medenîsi olma yoluna girilmiş; kızlarımıza okuma şansı getirilmiş, ırk, din, mezhep farkları kaldırılmış; karma eğitim, Batı dilleri öğretimi, Türkiye Coğrafyası, Türk Tarihi ve Türk Dili öğretimine şekil verilerek "Türk kültürünün geri getirilmesi" sağlanmış; yabancı ve azınlık okulları devlet kontrolüne ve millî bir havaya girmiş ve Türkçe, Sosyal Bilgiler, Tarih ve Coğrafya dersleri okutulması mecburiyeti getirilmiştir. Bütün okulların Maarif Vekâletine bağlanması ile tek tipte ve millî bir eğitim programının uygulanmasına imkân hasıl olmuştur.

Atatürk'ün Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülkeye getirdiği büyük yeniliklere karşı durmak isteyenler çok olmuştur. Bunlara karşı mücadelesi sert bir biçimde sürmüştür. Bugün Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi binasının altına itina ile işlenmiş ünlü "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" özdeyişi böyle bir vesile ile 23 Eylül 1925'te Samsun İstiklâl Ticaret Lisesindeki çayda konu üzerinde çıkış yapmak isteyen bir kişiye cevap olarak verilmiştir.³⁸

Der ki: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, irfandır. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, delâlettir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır."³⁹

³⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 317.

³⁷ Kenan Okan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Meclis Müzakereleri, Ankara Mart 1971, MEB, İnceleme 8.

³⁸ Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları, Türk Dil Kurumu, 1970, s. 23.

³⁹ Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, MEB Basımevi, İstanbul 1982, s. 304-321.

MISAK-I MAARİF VE ATATÜRK'ÜN MİLLİ EĞİTİMLE İLGİLİ İLKELERİ:

Atatürk, açıkladığımız gibi, çok gerilerden başlayarak uygulamaya koyduğu eğitim görüşlerini, çok değişik isimler altında toplamıştır. Başlık olarak aldığımız, eğitimle uğraşanlarımızın bile pek değinmedikleri “Misak-ı Maarif” deyimini hakkında biraz tarihî bilgi vermeyi uygun buldum. Mustafa Kemal Paşa'nın, yeni Türkiye'nin devlet olarak sınırlarını ve temel politikasını düzenleyen koşulları birleştiren esasları “Misak-ı Millî” (millî ant) deyimini kullanarak bunu son Osmanlı Mebusan Meclisinde “kanun” haline getirdiğini bilmekteyiz. Belki eski eserleri okumadaki zorluklar nedeniyle “Maarif Misakı”na pek değinilmediğini zannediyorum.

Elimde 1339 (1923)'te basılmış, tanınmış eğitimci Mustafa Rahmi Bey'in yazdığı “Gazi Paşa Hazretleri'nin Maarif Umdesi (ilkesi) ve Asrî Terbiye ve Maarif” adlı eseri var.⁴⁰ Bu kitapta Atatürk döneminin bu safhasındaki Millî Eğitim çalışmalarını detayları ile görmek mümkündür. İlk maarif vekillerimizden Sefa Bey zamanında Atatürk'ün, eğitim ilkelerini bir araya getirerek “Misak-ı Maarif” deyimini ile değışmez biçimde uygulanması tertibi alındığı anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün 1923 yılına kadar bildirdiği eğitim ilkelerini bu tarihî kitaptan derleyerek sıralamayı tercih ettim:

“Tahsil-i iptidaide (ilköğretimde) tedrisatın tevhidî (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi) ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asrî esasata tevfiği ve muallim ve müderrislerimizin terfi ve iktidarı temin edilecektir.”

“Tedrisatta gayemiz, malûmat-ı insan için fazla bir süs, bir vasıt-ı tahakküm, yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir.”

“Maddî ve manevî tam hayat vasıtasıyla, tam hayata hazırlamak asrî usul-i terbiyenin ve maarif misakının esasıdır.” (s. 125)

Bu ilkeye göre ilköğretim programlarının iki esasa göre düzenlendiği anlaşılmaktadır:

1- Programın çocuğun ruhuna uygun olması,

2- Mektep, hayat-ı içtimaiyenin küçük bir modeli olarak, ders programı ile hayat-ı ameliyesiyle çocukları hayata hazırlamaktır.

Sözünü ettiğim eserin daha sonraki bölümlerinde de ortaöğretim içinde Atatürk'ün Maarif Misakı'nda vazettiği ilkelerin ışığı altında ve Amerikalı

⁴⁰ Mustafa Rahmi, Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası (1339).

tanınmış eğitimci Devy'den de esinlenerek uygulanacak esasların teferruatını, "ülkenin geleceğinde etki yapacak yetenekli çocuklardan büyük adam yetiştirmek," gibi halen ileri ülkelerde uygulanan metotlarda açıklanmaktadır.

Gerek bu kitapta 1923'te, gerekse daha evvel ve daha sonraki yıllarda Atatürk'ün vazettiği Millî Eğitim ilkelerini şöylece özetlemek ve sıralamak mümkündür:

— Devlet olarak ve hükümet olarak en yararlı vazife Millî Eğitim işleridir.

— Türk çocuğuna verilecek terbiye tamamen "millî" nitelikte olacaktır. Her şeyden evvel Türkiye'nin isteklerine, kendi benliğine, millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele öğretilecektir. Atatürk bu konuda Doğudan da, Batıdan da yapılacak kopya ve aktarmaları çok "tehlikeli" görmekte ve "mazide yapılan hataları tekrarlamak gibi bir sonuç getireceğini" vurgulamaktadır. Ona göre kültür, tamamen millî bir konudur ve programlarımız tamamen millî olacaktır.

— Bilimde ise Atatürk evrensel bir anlayışın sahibidir. Ona göre "ilim ve fen ve uygarlık insanların müşterek malıdır. En iyisi, en ilerisi nerede ise almak esastır."

"İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin fertlerinin kafasına sokacağız, ilim ve fen için kayıt ve şart yoktur" der. O'na göre eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimdeki millîlik esaslarını bozmadır.⁴¹

Eğitimin millî menfaatler dışına çıkmasını bugün hiçbir toplum istememektedir. Her ülkenin eğitim politikası kendi varlığının sürdürülmesine ve geliştirilmesine yöneliktir. Bizim için Atatürk'ün açtığı, çizdiği çizgide bütünleşmesine kesin zaruret vardır.⁴²

Atatürk, ilim ve irfan ve müsbet ilim konusunda çok duyarlıdır.⁴³ Der ki: "Ben manevî miras olarak hiçbir nas-ı katı ve hiçbir doğma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirildiğini iddia etmek aklın ve ilmin gelişmesini inkâr etmek olur. Benden sonra, akıl ve ilmin kılavuzluğunu kabul edenler manevî mirasçılarım olurlar." O böylece, Türk Milletine en büyük vasiyetini yapmakta, mirasın gerçeğini bırakmaktadır.

⁴¹ Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar, Atatürk'ün Yeniden Doğuşu, Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 11.

⁴² Prof. Dr. Fatma Varış, Eğitim Yolu ile Atatürkçü Çizgide Millî Bütünleşme, Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 27.

⁴³ Hacı Angı, Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1981, s. 40.

Yine bu vadede, "Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir" özdeyişi ile bu fikri vurgular.

Atatürk'ü bu kuvvetli inanisından ötürü bazı yazar ve bilim adamlarımızın "Bilimsel Lider" olarak tanımlamaları isabetlidir.⁴⁴ Atatürk bilim alanında da yetenekli bir liderdir.

Türk çocuğuna verilecek eğitim mutlaka "lâik" olacaktır.⁴⁵

Millî eğitim politikasında öncelikle halkın cehaletten kurtarılması, okuma-yazma ve temel bilgilerin verilmesi en önemli davadır. Ülkenin gerçek kurtuluşunu bunda görür.

Bugüne kadar eğitimin nurundan yararlanamamış ülkenin asıl sahibi olan köylüdür. Onlara "okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafya, tarihî ve ahlakî malûmat vermek ve amal-i erbayı (dört işlemi) öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir."⁴⁶

"Ortaöğretimin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması" şarttır.

Kadınlarımızın da tüm bu öğretim kademelerinden geçerek yetişmeleri çok önemlidir.

Eğitimin genel ve eşit olması lâzımdır. Böylece muayyen zümrenin, belirli şehirlerin eğitimden nasip alması yerine, tüm ülkenin her yerindeki, ırk, din, mezhep, cins, sosyal sınıf farkı olmadan her Türk vatandaşının eğitilmesi öngörülmektedir.

Bundan başka, okul ile aile arasındaki engeller kaldırılacak, ders konuları çevreden alınacak, üretici eğitime ağırlık verilecek, kız ve erkek çocuklar bir arada (karma) okuyacaklardır.^{47, 48}

Yeni eğitim ve öğretim programları gerçekçi olarak, toplumumuzun ihtiyaçlarını karşılayabildiği gibi, çağdaşlık nitelikleri de bulunacaktır.⁴⁹

⁴⁴ Prof. Dr. Ziya Bursalıoğlu, 'Atatürk'ün Bilimsel Liderliği' Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 1983 sayı: 1, s. 48.

⁴⁵ Doç. Dr. Yahya Kemal Kaya "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim" tebliği, Türk Kadınları Kültür Derneği 1983 semineri (teksir).

⁴⁶ Rıza Kardaş "Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası", Tebliğ, Türk Kadınları Kültür Derneği 1981 semineri, İksan matbaası, Ankara 1981.

⁴⁷ Bahir Sorguç, "Atatürk ve Eğitim", Millî Eğitim Dergisi, 1982, sayı 57, s. 90 ve 34.

⁴⁸ Cezmi Tahir Berklin, "Atatürk ve Eğitim Amaçları" TED. Ankara Koleji Vakfı yayını.

⁴⁹ Prof. Dr. Kemal Aytaç, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü" Atatürkçülük, İkinci Kitap, Genelkurmay Bşk. 1983, s. 109, 110.

Yapılacak eğitim, çocuklarımızın disiplin ruhu ile yetişmesine de yönelik olacaktır.

ATATÜRK'ÜN YENİ EĞİTİM KONUSUNDAKİ BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ.

Atatürk, hem fikir hem eylem insanıdır. Bazı liderler gibi önce belirli bir felsefesini döküp daha sonra onu uygulamaya geçmesi için zamanı yoktur. Önceden kafasında tasarladığı ve işlediği konuları, hemen uygulamaya geçer. "Kısa zamanda çok işler" yapmaya mecburdur.

Eğitim konusu da böyledir. Çünkü Mustafa Kemal'in eline aldığı toplumun genel yetişme durumu çok kısırdır. Osmanlı dönemine kısaca bakarsak 10 Mayıs 1920'de Türkiye'de 682'si harpler nedeniyle kapalı 3495 ilkokul, 17 öğretmen okulu, 37 ortaokul ve lise vardır.⁵⁰

Bu rakamlar 1923'te ise şu tabloyu verebilmektedir:⁵¹

4894 ilkokul, 341, 941 öğrenci, orta öğretimde 95 okul, 7146 öğrenci ve 1314 öğretmen, fakülte ve yüksek okul 10 tanedir. 2957 öğrenci ve 316 öğretim üyesi. Ortalama okur yazarlarımızın nüfus oranı % 11'in altındadır. Kadın nüfus için bu % 3'tür.⁵²

Anadolu'da açılmış hiç Kız Lisesi yoktur.

Bu nedenle Atatürk'ün bütün eylemlerinde süratle uygulama ve devamlı takip kontrol metodunun işlediğini görüyoruz. Bu metot, kalkınan Türkiye'de her alanda, her zaman için izlenmesi gereken yol olmalıdır.

Yazımın bu bölümünde de O'nun uygulama ile ilgili eylemlerine değineceğim:

ATATÜRK VE OKUL

Atatürk'e ait fotoğraf albümlerine bakınca O'nun çok okul gezen, ziyaret eden ve öğretmen ve öğrencilerle birlikte olan bir başkan olduğunu anlarız. Okula çok bağlıdır. Ondandır her şeyi bekler. 1922'de Bursa'dan öğretmenlere hitap ederken: "Okul genç dimağlara, insanlığa saygıyı millet ve memlekete sevgiyi, bağımsızlığın şerefini öğretir. İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman, onu kurtarmak için izlenmesi uygun olan en emin yolu belirtir" der.⁵³

⁵⁰ Doç. Dr. Yahya Kemal Kaya, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim" tebliği, Türk Kadınları Kültür Derneği 1983 semineri, s. 2.

⁵¹ Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara Erk Basımevi, 1981, s.17.

⁵² Bahir Sorguç, "Atatürk ve Eğitim" Milli Eğitim Dergisi 1982, sayı 57, s. 17.

⁵³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 43.

Yine bir seferde şöyle der: “Okul sayesinde ki Türk Milleti, Türk sanatı, Türk ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün ince güzellikleriyle gelişir.”

ATATÜRK VE ÖĞRETMEN

Daha evvel de değindiğim gibi, Atatürk'ün cehaletle savaşında, çağdaş uygarlığa ulaşma çabasında ve dinamik ideale ulaşmada en çok yaslandığı, güvendiği ve ilgi gösterdiği meslek grubu “her düzeyde öğretmen”lerdir.

Atatürk özlü bir Türk çocuğudur. Kendisini yetiştirenlerin de öğretmen olduğunu düşünmüş ve hayatı boyunca saygıyla anmıştır. O, öğretmenin mütevazı varlığının içindeki yapıcı kudreti daima görmüş ve ona güvenerek, yaslanarak çalışmayı daima tercih etmiştir. Bunun içindir ki Türkiye Büyük Millet Meclisinden sonra, memleketin her tarafından getirerek istişare ettiği, birlikte çalıştığı ilk topluluk, “Maarif Kongresi” olmuştur. 16 Temmuz 1921’de açılan ve Millî Eğitim şuralarının ilki sayılan bu toplantıda, “Gelecekteki kurtuluşumuzun çok değerli öncüleri, akıncıları olan Türkiye'nin kadın ve erkek öğretmenleri hakkındaki saygı duygularımı belirtmek isterim. Vazifeniz pek mühim ve hayattır. Bunda muvaffak olmanızı Cenabı Haktan dilerim.” diyerek öğretmenlik mesleğini gönlündeki samimiyetle onurlandırır.

İstanbul ve Bursa öğretmenlerine hitap ederken (27 Ekim 1922) öğretmenlere olan içten duygularını yine dile getirir “İsterim ki çocuk olayım, genç olayım ve sizin nur saçan öğretim çevrenizde bulunayım. Sizden feyz alayım. Siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için daha yararlı, çok yararlı olurum.”

Millî eğitimimizin esaslarını çizen bu tarihî konuşmanın sonunda ise: “Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız bir zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz kazanacak ve idame edeceksiniz” der.

Mart 1923’te, Meclisi açış nutkunda da meslek olarak öğretmeni şöyle değerlendirir: “Dünyanın her tarafında öğretmenler, insan toplumunun en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır.”

Cumhuriyetin ilk sosyal ve meslekî dayanışma kurumu olarak “Öğretmen Birlikleri” kurulur. Bu birliklerin, 25 Ağustos 1924’te genel kongresindeki konuşmada Atatürk'ün Cumhuriyetin geleceğine bakışını görürüz: “Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyet’in fedakâr öğretmen ve terbiyecileri sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesi ile orantılı olacaktır” der.

O'nun bu mesleğin insanlarına olan inanç ve güveni, "millet olmanın" anlamıyla da ilişkilidir. "Milletleri kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenlerden, terbiyeden yoksun bir millet, henüz millet olmak istidadını kesbetmemiştir. Bir kitle millet olabilmek için mutlaka terbiyecilere, öğretmenlere muhtaçtır" demektedir.

Kendisinden çok şey beklediği öğretmenin, bir insan olarak sosyal durum ve yaşama şartlarını da göz önünde tutar. 1921'deki Maarif Kongresinde, memleketin maddî olanaksızlıkları ve koşulları herkesçe bilinmektedir. Öyle iken "Millî Hükümetimizin ciddiyetle ve içtenlikle arzu ettiği derecede Türkiye öğretmenlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim" der. Büyük insan, öğretmenleri maddeten tatmin edememenin üzüntüsünü daima duymuştur.

Tüm inkılapların köklenmesi, sürmesi ve yaşaması için dayandığı insan, "öğretmen" dir. Menemen olayında, gericilere ilk karşı koyan, günlük eğitime çıkan bir piyade birliğidir. Kıtanın başındaki genç yedek Asteğmen Kubilay inkılaplar uğruna şehit olur. Mustafa Kemal'in olayı değerlendirirken, şehit Asteğmen Kubilay'ın "öğretmenlik" yönünü ele aldığını ve bu inkılap düşmanlarına karşı koyma şerefini özellikle "öğretmen" e verdiğini görürüz. O'nun şu özdeyişinin her öğretmen odasına asılması lazımdır: "Öğretimde inkılap her şeyden önce öğretmenin kafasında başlar"

Kendisinin çeşitli yönlerini yazdığı şiirde öven Behçet Kemal Çağlar'a "Behçet, olmamış! Benim asıl bir niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın. Benim asıl kişiliğim, öğretmenliğimdir" diyerek kendisi için en önemli meslek olarak öğretmenliği seçtiğini ifade eder.⁵⁴

ATATÜRK VE ÜNİVERSİTE

Büyük Liderin, Türk milletinin yetiştirilmesi ve Batı uygarlığına ulaşma davasında üniversiteye çok yer verdiği ve ondan çok şeyler beklediği çeşitli konuşmalarında açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Cumhuriyete geçişte, tek yüksek öğretim kurumumuz "İstanbul Darülfünunu"dur. 1863'te kurulan bu kurum Fatih Medresesi'nden şekil değiştirerek günümüze gelmiştir. Ortaçağ'dan kalma bir havadan pek kurtulamamıştır. Meselâ 1924'te Darülfünun bahçesinde fotoğraf çektiren öğrenciler fotoğraf çekilmeyi günah sayan öğretim üyelerinin tesiriyle cezalandırılırlar.⁵⁵ Müderrisler (profesörler) ülke koşulları ile ilişkileri kaybetmişlerdir. Hiçbir bilim dalında kitap yazılmaz, araştırma yapılmaz.

⁵⁴ Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak, Atatürk'ten Anılar, Güven Matbaası, 1978, s. 26-37.

⁵⁵ Hacı Angı, Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi, Ankara 1981, s. 37.

Batı ile ilgi pek azdır. Atatürk'ün önceleri öğretim üyelerine iltifatı fazladır. 23 Haziran 1923'te onlara yolladığı mesajda: "Bilimin milli istiklâl ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin, siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarısınız" diyecek kadar bilim adamını yüceltmektedir. Onları bu yolla tutum değiştirmeye çalışır. Uyarıları çeşitli biçimde sürer. 1924'te TBMM açış konuşmasında Darülfünun mevcudiyet ve gelişmelerine değinmiş, "yüksek bir darülfünun'un milletin genel terbiyesinde, medenî gelişmelerinde sahip olduğu kati tesirlere bilhassa dikkat nazarınızı celbederim" diyerek, Millet Meclisini bu konuda düşünmeye sevk etmiştir. İşi artık yapıcı bir surette ele almıştır.

Nihayet 1931'de bu kurumda köklü reform yapma kararını vermiştir. İsviçre'den ünlü uzman Prof. Dr. Malche'ı getirtir (Ocak 1932). Ona Darülfünunu inceletir ve çok ayrıntılı bir rapor ister. Profesörün raporu 31 Mayıs 1932'de hükümete ve bir sureti de kendisine verilir. Bu özel kopya üzerinde her cümlede durarak işler, görüşlerini uzun notlar halinde hazırlar.⁵⁶ Bu notlarda Atatürk'ün üniversite konusuna ne kadar yakından ve ne kadar ileri görüşlerle baktığını kendi el yazısıyla görmekteyiz. Ana hatlarıyla bazı hususları özet halinde buraya alacağım. Böylece o günden bugüne üniversite ve yükseköğretim alanında nereye vardığımızı anlamak mümkün olacaktır.

Prof. Malche raporunda: "İstanbul Darülfünun'unun Türk İklâbına yaraşır bir dinamizmden mahrum olduğunu; kendisini şuurlu bir şekilde belli bir noktaya yöneltecek ilmî ve fikrî bir hıza sahip olmadığını, üniversitenin fikrî ve ilmî tutumuyla hayat arasında bağ bulunması gerektiğini; nazariyecilik sistemi ile mücadele gerektiğini; Türkiye gibi baştan kurulan bir ülkede üniversite kürsülerinin çok başka konularla meşgul olması gerektiğini; bunu Türkiye'nin istikbaliyle çok alâkalı gördüğünü" vurgulamaktadır.

Profesör'ün raporu üzerindeki Atatürk'ün el yazılı notlarında da şöyle denmektedir:

"Talebe İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca gibi ekalli (en az) bir ecnebi lisan bilmelidir. (okuyup, anlamak)

Memurlar ve müstahdemler çok. Bu vazifeleri muhtaç talebeye (Tam bugünün anlayışdır).

⁵⁶ Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 1984, sayı 1, s. 3-15.

Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

Eminin (rektörün) en mühim vazifesi ilmî meselelere taallûk eder; idari işler için bir memur lâzım.

İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmî ve fikrî bir hızdan nasibdar değildir. Birkaç sene için istikameti Vekâlet tespit etmeli. Fakülte reislerinin (dekanların) çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.

Hoca tayin ve azline Vekâlet hâkim olmalıdır.

Darülfünunun en büyük zaafı, şahsî mülâhaza ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor.

Edebiyat Fakültesi çok fena.

Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri var, yakın olmalı.

Hürriyet-i ilmiye (bilim özgürlüğü) mahfuz. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.

Eczacı Mektebi, Fen Fakültesine devam.

Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi.

Kütüphanelerin Islahı.

Türkiye'nin jeolojisi, tabii ve iktisadî coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve nebatları, hayvanları, antropolojisi, mazisi, tarihi, sanayii, kültürü, yani suret-i umumiyede her şeyi; bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünunu'nun tekmil kürsüleriyle alâkadardır. Her şeydir. Kürsüler bundan başka şeylerle iştigal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmazlıktır.

Türk sanatı tarihi, bütün insanıyet için tetkik sahasını burada bulamayacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldıracaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir âli tahsil müessesesi kurmak için nasihatları ihtiva ediyor. Halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir "Kültür Programı"nın ne olmasına, nasıl olmasına işarettir..."

"Ünivesite Reformu" büyük ve zor iştir. Güçlü bir kafaya ihtiyaç vardır. Birkaç ay evvel sofrasında tartıştığı ve çok hırpaladığı Dr. Reşit Galip bu işin adamıdır. Çağırır, Bakanlığı teslim eder ve umduğu gibi Doktor, bu işi hakkı ile başarır. Üniversite Kanunu Ağustos 1933'te çıkar. İlk çağdaş Türk Üniversitesi yepyeni bir kadro ve hava ile 1933-1934 öğretim yılına başlar.

1936'da, bu üniversitemiz üç yaşına basmıştır. Atatürk tek üniversitenin yetmeyeceğini düşünür. Anadolu'nun ortasında Ankara Üniversitesini kurmayı kararlaştırır. Tıp Fakültesinden işe başlamayı tavsiye eder. Ankara Üniversitesi, daha evvel birer yüksekokul olarak açılan Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya ve Ziraat Fakülteleriyle kuruluşu geçmiştir.

1937'de Türkiye çapındaki Üniversiteleşme programını, "büyük dava" olarak nitelediği milletinin en uygar, en mutlu millet olması davasının temel projesi olarak ele alır ve der ki: "Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan Büyük Türk Milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak, süreli bir plânda ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatusının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Maarif Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetleridir."

"İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk Milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir."

"Bunun için memleketi, şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan islahat programını, daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez Bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır; ve Doğu Bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilkokullar ve nihayet üniversite ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir."

"Bu hayırlı teşebbüsün, Doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır."

"Tavsiye ettiğim bu yeni teşebbüslerin, eğitmen ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet, hiçbir vakit işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Vekâletin geçen yıl içinde, bu yönden yaptığı tecrübeler, çok ümit verici mahiyettedir."⁵⁷

Van Üniversitesi fikri Atatürk'ündür. O'nun emri ve vasiyetidir.

⁵⁷ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayinevi, 1939, s. 40.

1938 Kasım'ının başında, ölümünden on gün evvel Millet Meclisinin açılışında okunan son söylevinde, yine üniversite konusunu öne aldığını görürüz:

“Yüksek tahsil gençlerini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi millî şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için, İstanbul Üniversitesinin tamamlanması ve Şark Üniversitesinin tamamlanması ve Şark Üniversitesinin yapılan etütlerle tespit edilmiş olan esaslar dairesinde, Van Gölü civarında kurulması mesaisine hızla ve önemle devam edilmektedir” demektedir.⁵⁸ Bu adeta bir vasiyettir.

Raporun bitişinde, “Üniversitenin bütünsel düşünceyi yaratmakla yükümlü olduğuna, bunun dışında başka çıkar yolun bulunmadığına, bu düşüncünün öğrenciyi kişisel araştırmaya yönelteceğine” işaret eder.

ATATÜRK, ÖĞRENCİ VE TÜRK GENÇİ

Prof. Dr. Afet İnan'a not ettirir: “Öğrenci ne yaşta olursa olsun, onlara geleceğin büyüklüğü nazarıyla bakmalı ve öylece muamele etmelidir”⁵⁹ der.

Atatürk'ün Türk genci, Türk çocuğu için sevgisi, inancı ve ümidi çok kuvvetli ve çok gerilerden başlar. 1918'in kara günlerinde bile şöyle demektedir: “Her şeye rağmen, muhakkak ki nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde, sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümündür.”⁶⁰

1982'de, savaş günlerini yaşayan Türk çocuklarına da: “Gelecek için hazırlanan vatanın evlâtlarına, hiçbir müşkül karşısında baş eğmeyerek sabırla ve metanetle çalışmalarını tavsiye ederim” der.

Cumhuriyetten hemen sonraki yıl, bir gençlik topluluğuna da: “Gençlik, cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve bilgi ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz kurduk; O'nu yükseltecek ve sürdüreceksiniz” diye seslenir.

1927'de Büyük Nutkunda ise, gençlere yönelik ve onlara yaslanarak bütün Türkiye'nin istikbalini ve Cumhuriyetini onlara teslim ettiğini görürüz. Ölümünden bir yıl evvel: “Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlâtları,

⁵⁸ Onbirinci Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982, s. 52-59.

⁵⁹ Prof. Dr. Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Matbaası, 1969, s. 7.

⁶⁰ M. Rauf İnan, Eğitim Açısından Atatürk'ün Önder Kişiliği, Millî Eğitim Dergisi, Mayıs 1981, Özel sayı (Ruşen Eşref'e verdiği fotoğraftaki yazı).

yorulsanız dahi beni izleyeceksiniz. Türk gençliği; gayeye, bizim yüksek idealimize, durmadan, yorulmadan yürüyeceksiniz” deyişi, O'nun gençlere son vasiyetidir diyebiliriz.

Bu yıl bir seminerde Prof. Afet İnan'dan dinledik: “Büyük nutku yazması uzun sürdü. İnkılâbın gerçek tarihini en iyi biçimde hazırlamak istiyordu. Hemen her belge üzerinde arkadaşlarının fikrini alıyordu. Sona gelindi. Birden (Arkadaşlar, şimdi ben okuyacağım sizler, yalnız dinleyeceksiniz) uyarısından sonra ünlü “Türk Gençliğine Hitabe”sini çok duygulu bir biçimde ayakta okudu. Bitirdi. Ankara ovasına doğru dalgın bakmaya başladı. O zaman, o kaya gibi sert olarak tanıdığımız Mustafa Kemal'in gözlerinden birkaç damlanın aktığını farkettilik.”

Bu yaşlar, bana göre aslında büyük emeklerle kurduğu Türkiye Cumhuriyetini emin ellere teslim ettiği olan inancının görüntüsüdür.

Konunun bu kısmında, şahsen bütün bir ömürde en mutlu gecem olarak değerlendirdiğim Atatürk'le, O'nun huzurunda geçirilmiş bir geceden ve O'ndan “gençlik hakkında” aldığım öğütlerden söz etmeden geçemeyeceğim. 1938 Mayıs ayında Eskişehir Hava Uçuş Okulunda pilot adayı genç teğmenleriz. Atatürk'ün çok sevdiği, takdir ettiği cesur manevî kızı Sabiha Gökçen'le aynı dönemde eğitim görüyoruz. O sırada Atatürk, Hatay'ın alınması konusunda kesin kararlıdır. Güneyde orduyu teftiş etmiş, Suriye hududu yakınında manevra ve geçit resimleri yaptırmış, kararlılığını dünyaya ilân etmiştir. Bu tarihî seyahatin sonunda, Eskişehir Ordu Evinde sivil-asker gençleri huzurunda topladı. Bizlerle konuştu, coşturdu; eğlendi, eğlendirdi. Sonunda hepimize pek çok şeyleri öğreterek sabaha karşı ayrıldı.^{61, 62}

Bu tarihî ve mutlu gecede bazı gençlerle yaptığı görüşmelerden ben de nasibimi, galiba en uzununu aldım. Benden istediği “Şahane Gözler Şahane” şarkısını bilemediğim için tatlı bir kınamadan sonra şarkıyı kendisi icra etti. Bizler zevkle dinledik. Konuşmamızı bana 50 yıla yakın eğitimcilik hayatımızda en güzel dersi veren bir “nasihat” hatta “vasiyet” ile bitirdi: “Şimdi oğlum, sana bir öğütte bulunacağım. Hayatta muvaffak olmak istiyorsan (ben gencim) diyene elini uzat. Daima gençleri sev ve koru. Daima gençlerle çalış. (Ben yaşlandım) diyenden uzaklaş. Eğer ben muvaffak oldu isem, başlıca sebebi budur. Ben ömür boyu hep gençleri sevdim. Daima gençlerle işbirliği yaptım. Sen de öyle yap olur mu?”

⁶¹ Burhan Göksel, Atatürk'ün Yaşantısında Demokrasi, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1983, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayını, s. 59 - 71.

⁶² Burhan Göksel, 'Atatürk'ün Ağzından Gençleri Seviniz', Askerî Hava Dergisi, sayı: 250, Kasım 1973.

İşte Atatürk'ün gence verdiği değeri birinci ağızdan ve aynen öğreten bir anı. O'nun nazarında en büyük değer "genç"tir. O, daima gence güvenmiştir. Çevresinde bu inanın görüntüleri olan hep genç elemanları görürsünüz.

YENİ TÜRK ALFABESİNİN KABÜLÜ

Atatürk'ün baştan beri değindiğimiz ve öncelikle eğildiği "milleti cehaletten kurtarma mücadelesi"nde başarıya süratle ulaşabilmek için hemen ele aldığı konulardan biri alfabe konusudur. Daha evvel bu husustaki ilk çalışmalarının Anafartalarda savaşırken başladığından ve yabancı Türkologların kitaplarını etüt ettiğinden söz etmiştim.

1922 yılı Haziranında, Büyük Taarruz hazırlıkları safhasında bu konudan söz ettiğini Halide Edip de anlatır.⁶³

Uygulama zamanı gelmiştir. Konudaki en seçkin bilimcilerini bir araya getirir. Memleket aydınlarında alfabenin değişmesinden adeta bir kaygı mevcuttur. Böylece Arap ve İslâm âleminden ve eski kültür eserlerimizden kopma endişesidir bu duygu.

23 Mayıs 1928'de Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'e ilk talimatını verir. "Dil Encümeni" kurulur. Yeni alfabemiz için direktifi ise kısadır: "Türkçenin ses yapısına uygun, gereksiz yüklerden arınmış, külfetsiz ve kolay bir alfabe" hazırlanmasını ister. Yıllar sonra Birleşik Amerika'da dilimizi iyi incelemiş bir lengüistik uzmanı bana "Bu kadar basit, kolay ve disiplinli bir dil ve yazı görmedim. Bunu nasıl başardınız?" dediğini hatırlarım.

Encümen'in çalışmaları başladıktan kısa bir zaman sonra, Falih Rıfkı'dan bilgi ister. "Arkadaşlar bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa vadeli plân üzerinde anlaştılar" şeklinde cevap alınca kızar ve "Bu ya üç ayda olur ya da hiç olmaz çocuğum"der. Hemen işi kendi eline alır ve Mustafa Necati ile çalışır. Daha karar ve Kanunu çıkmadan 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu Parkındaki bir gece halk toplantısında yeni yazımızın özelliklerini açıklar.^{64, 65, 66}

⁶³ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle imtihanı*, s. 264.

⁶⁴ Burhan Gökse, 'Harf 50. Yılı' konuşma, Ankara Emek Soroptimist Kulübü Semineri, 1979.

⁶⁵ Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, 'Cumhuriyet Döneminde Türk Dili', Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s. 59.

⁶⁶ İsmet Gönülal, *Atatürk ve Türk Toplumunu*, 1981, s. 181.

Okuyup yazmaya özlemi olan Türk halkı bu yeniliği büyük bir iştiyakla karşılar. Hemen imzalar değişir, mektuplar, dilekçeler bu yeni harflerle yazılır. Kışlada, camide, okulda, resmî dairelerde, köy odalarında, kahvelerde hatta hapishanelerde kurslar açılır. İlk yeni harfli gazetemiz 12 gün sonra, 20 Ağustos 1928'de "Mardin" adıyla Mardin'de basılır.

20 Ağustos'da, yeni harfleri evvelâ halka kendisi öğretmek için ilk seyahatine çıkar. Tekirdağ'da ilk dersi verir. 15 Ağustos'ta Dolmabahçe Sarayında talebeleri mebuslardır. 30 Ağustos'ta ilk alfabemiz basılır. O'nun bu gezilerindeki, Sivas'ta kara tahta başındaki ünlü resminin bir Alman Okul Tarih Kitabının kapak resmi olduğunu görmüştüm.

Fransız yazarı Jean Laubespın de bu hareketi çok över.⁶⁷

Bu seferberlik hızla sürmektedir. 1 Kasım 1928'de TBMM açış nutkunda olayı üyelere resmen haber verir. Der ki: "Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır."⁶⁸

Arkasından, yasa tasarısı Meclise verilir. 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı Kanunla ittifakla kesinleşir. Ama bugünden evvel milletin çoğunluğu heyecanla yeni yazıyı öğrenmeye başlamıştır.

1928'de Millet Mektepleri açılır. Bu teşkilâtın başkanlığını bizzat kendisi alır. O'nun "Başöğretmen" oluşu bu olayla başlar. 1 Ocak 1928 ise, Yeni Alfabe Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve okuma seferberliğinin ilânı günüdür. Bu alanda O'nun büyük yardımcısı Maarif Vekili Mustafa Necati, o gün rahmete kavuşur.

1920'lerin başında % 11 olan okuryazar oranı 1935'te % 19,2; 1955'te % 40,8; 1975'te % 56,2'ye ulaşır. (Bugün ise % 80'lere ulaşma yolundayız).

Yeni alfabemiz bizi ve dilimizi aydınlığa çıkarma yoludur. Yazı reformumuz, dünya kamuoyunda bakışları Türkiye "Atatürk İnkılâbı"na çeken en büyük olaylardan birisidir. Elimde Birleşik Amerika ortaokullarına ait bir imlâ kitabı var.⁶⁹ Kitabın ön kapak iç sayfası bizim Harf İnkılâbına ve Türkçe İmlâ kaidelerindeki gelişmelere ayrılmış. Atatürk'ü ve bu reformları övdükten sonra, Türkiye'deki okuma yazma oranının yükselişindeki yarardan

⁶⁷ Prof. Dr. Yaşar Yücel, 'Yabancı Gözünde Atatürk ve Atatürkcülük', Milli Eğitim Dergisi, 1982, sayı: 57.

⁶⁸ Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk ve Türk Dili, Milli Kültür Dergisi, sayı: 11, Nisan 1981, s. 18.

⁶⁹ The Spelling Program Grades 7-8-9. The Bureau of Elementary Curriculum Development. U.S.A. Albany 1954.

başka, Türkçe İmlâ kurallarının da basitleştirildiğini açıklamakta, kendi dilleri İngilizce'de de böyle bir reformu temenni etmektedir.

Geçen sene, Kudüs seyahatinde Kudüs Arap Cemaati Maarif Müdürü ile de bu konu üzerinde tartıştık. Önce her Arap gibi bu reformun Türkleri kendilerinden uzaklaştırdığını, tasvip etmediklerini söylemesine rağmen, verdiğim rakamları görünce, kendi halkı ile kıyaslayarak bizi ve Atatürk'ü çok haklı buldu.

Atatürk'ün ülkesini çağdaştırma amacına yönelik olan bu reform, Türk Millî Eğitiminde birden yeni ufuklar açtı. Atatürk'ü de "muradına erme" yoluna yöneltti diyebiliriz.

ATATÜRK VE TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARI

Atatürk, Arap yazısını bırakarak, öğrenmesi ve okunup yazılması çok kolay olan yeni alfabeye geçişi sağladıktan sonra, Türk dilinin özleştirilmesi çalışmalarına geçti. Karma ve sunî bir dil durumunda olan Osmanlıca'nın, Türkçeye zarar veren pürüzlerinden arındırmak, aydın ve halk dilleriyle, yazı ve konuşma dilleri arasındaki farklılıkları gidermek, tüm Türk halkının birbiriyle konuşurken de okuyup yazarken de aynı zamanda kullanacağı yeni, tek ve güzel bir dil haline getirmek O'nun başlıca çalışma mevzuu oldu.

Bu suretle, her konuda olduğu gibi Türk Dili de kendisine millî bir gelişme yolu çizecek ve zengin bir kültür dili haline gelerek çağdaş uygarlığın ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelecektir.⁷⁰

Bu hedefe ulaşmak için kurduğu Dil Encümeni çalışmalarına, davet ettiği bilginlerle beraber çalışarak başkanlık etti. Önce okul kitaplarını Arap terimlerinden kurtarmaya çalıştı. Bu maksatla kurduğu komisyonlardan kimya, matematik komisyonlarının geri kaldığını görünce, oturup kendisinin bugün kullandığımız bu bilimlere ait terimleri tertiplediğini bu komisyonlarda çalışmış eski bir eğitimciden dinlemiştim. Bu suretle, bugünün çocuğu "müselles-i mütesaveyn-i sakeyn" yerine "eşkenar üçgen", "müvellid'ül-ma" yerine "hidrojen" vb. güzel terimleri kullanmak şansına sahip oldu. Bu amaçla bir de geometri kitabı yazdı.⁷¹

Daha sonra, kurduğu Türk Dil Kurumu ile dilimiz, bir hayli kazançlı olarak bugünlere ulaştı.

⁷⁰ Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s. 59.

⁷¹ Emil Sevinç, Halkta Atatürk, Sivas.

Dil konusunda çalışanlara ve hepimize Ata'nın şu özdeyişi en güzel rehber olmalıdır: "Türkçe dillerin en güzeli, en zenginidir. Yeter ki şuurla işlenmiş olsun."⁷²

ATATÜRK VE TARİH ÇALIŞMALARI

Bu konuya canlı bir örnekle başlamak isterim. Ben ilkokulun 5. sınıfında tarih dersinde "Arap Gazveleri"ni (Hz. Muhammet'in yaptığı savaşlar) teferrüatıyla okuduğumu hatırlarım. Daha sonraki yıllarda İbranileri, İranlıları ve özellikle Arap tarihini ağırlık vererek okuduk. "Türk Tarihi" ancak lise X. sınıfta, Atatürk'ün hazırlanışına katkısı bulunduğu "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli kitapta bize ulaştı.⁷³ Sonra da yine kendisinin hazırlattığı, 4 ciltlik lise tarih kitaplarıyla kimliğimizi tanımak, millî kültürümüze kavuşmak şansını bulabildik.

Atatürk'ün, daha askerî okulda iken tarihe merak sardığını, özellikle Türk Tarihi üzerinde çalıştığını, bunda Manastır Askerî İdadisindeki Tarih Öğretmeni Yüzbaşı Tevfik Bey'in etkili olduğunu daha evvel anlatmıştım. Bu merak, sonraları artarak sürdü. Yine yukarıda O'nun okuduğu kitaplardan söz ederken verdiğim misaller de bunu kanıtlamaktadır. Millet Meclisi konuşmalarında da tarihten çokça yararlandığı görülür. Bu nedenle İstanbul Darülfünunu kendisine 19 Eylül 1923'te Fahrî Tarih Müderrisliği (Profesörlük) payesini verir. Atatürk'ün, Wells'in "Dünya Tarihinin Ana Hatları" kitabını tercüme ettirdiği ve incelediği, yararlandığı bilinmektedir.

Çalışmalarını daha genişletmek ve geliştirmek için önce "Türk Tarih Heyeti", sonra da 15 Nisan 1931'de "Türk Tarih Kurumunu" kurdu. Bu kuruma dünya çapında tarihçilerin katıldığı "Tarih Kongrelerini" yaptırarak bilimsel araştırmalara yol açtı. Bildiğimiz gibi maddî varlığını hemen hemen bu kurumla Türk Dil Kurumuna bıraktı.⁷⁴

Atatürk tarih konusuna verdiği önemi şöyle ifade ediyordu: "Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü medeniyete sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak hususunda kendinde kudret bulacaktır." Atatürk için millî terbiyenin (eğitimin) en büyük yardımcısı "Tarih Eğitimi"dir. Der ki: "Fikrî terbiyede

⁷² Mahmut Esat Bozkurt, 'Dil ve Tarih Meselesi', Türk Dili Dergisi, s. 194, 1967.

⁷³ Doç. Dr. Cengiz Orhunlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", Türk Kültürü Dergisi, sayı 61, Kasım 1967.

⁷⁴ Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, 'Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü', Atatürk ve Devrim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, sayı: 73.

millî seciyeyi bilhassa en yüksek dereceye çıkarmak lâzımdır. Türk Tarihi bu konuda en verimli ilham kaynağıdır.”⁷⁵

Ankara’da kurulan ilk Üniversite Fakültesinin “Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi” olması O’nun bu konudaki ideallerini geliştirme hamlelerinden birisidir.

Yakup Kadri “Atatürk için, Dil ve Tarih İnkılâbı yeni bir meydan muharebesidir. Millî Kurtuluş Savaşımızın ikinci safhasıdır. Kültürel İstiklâl kazanılmadıkça, Türk milleti muasır medeniyet âleminin ilim ve irfan sahasında da bir Dumlupınar Zaferi kazanmadıkça, medenî milletler hiyerarşisinde yüksek mevki elde edemeyecektir. Daima mahdum muamelesi görmeye mahkûmdur” der.⁷⁶ İşte Atatürk gece gündüz bütün hırsı ile, bir an evvel bu yeni savaşı kazanmaya ve bir an evvel kafasındaki hedefe “Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesinin de üstüne çıkarma” hedefine ulaşabilmek için bu gayreti göstermekte idi. Bunun için hayata veda ederken son sözleri “Aman dil... Aman dil...” olmuştur.⁷⁷

Okullarımızdaki Türk çocuğuna okuttuğumuz tarih derslerinin daha çok Türk tarihine ve coğrafya derslerinin de Türkiye coğrafyasına ağırlık veren programlarla gerçekleştirilmesi, daima O’ndan esinlenerek yapılan çalışma dizisinin bir halkasıdır.

ATATÜRK VE HALK EĞİTİMİ

Bugün “Halk Eğitimi” veya “Yaygın Eğitim” olarak uygulanan okul dışındaki genç ve yaşlıların eğitimini kapsayan eğitim konusu O’nunla ülkemize girmiştir. Öncelikle çoğunluk olan köylümüzü bu yolla eğitimin nurundan faydalandırmayı ele almıştır. Okulların topluca bulunduğu bölgelere daha 1923’te birer “Eğitim Merkezi” kurmayı düşünür. Der ki: “Bu merkezlerde ameli müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lâzım olan malûmatı verecek gece dersleri açmak...”⁷⁸

Daha sonra “Halkevleri”ni sırf bu amaçla kurar.

Yeni alfabe kabul olununca “Millet Mektepleri”, halk dershaneleri bu plânın birer parçalarıdır. Ülkede mevcut her imkânı bu istikamete yöneltir. Bunların başında Türk ordusu vardır. O’na göre Silâhlı Kuvvetlerin en önemli görevi “eğitim”dir. Bu eğitim askerî eğitimden önce “temel ve genel eğitim”dir.

⁷⁵ Tekin Arıburun, ‘19 Mayıs Yaşarken’; Türk Kadını Dergisi, sayı: 172, yıl: 6, s. 8.

⁷⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ‘Atatürk’, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946, s. 107.

⁷⁷ Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 32.

⁷⁸ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekâleti Yayınevi, 1939, s. 14.

Türk ordusunu “ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştirmiş bir okul olarak” kabul eder⁷⁹ ve onu “Büyük Millî Disiplin Okulu” biçiminde nitelendirir.

Bu sebeple Silâhlı Kuvvetlerin içinde “Halk Eğitimi”ne en fazla eğilen Türk Ordusu’dur. Atatürk’ün verdiği bu faaliyet ülkemize çok yararlı olarak girmiştir. Türkiye’de sanat elemanı yetiştiren kaynakların az olduğu o dönemlerde iş hayatımızın teknik elemanlarının, piyasadaki şoförün, gemideki telsizcinin, fabrikadaki kazancının, elektrikçinin, köydeki iğnecinin yetiştiği okul ordudur. Köylerimizdeki ekseri muhtarların isminin başındaki “Çavuş” sanı orduda alınmıştır. Son yıllara kadar okuma yazma öğretimi için Silâhlı Kuvvetlerde özel merkezler kurulduğunu hatırlatırız.

1981’de Norveç’teki NATO eğitimcileri (AEC) toplantısında bizleri Bergen’deki Deniz Harp Okuluna götürdüler. Okulun, saat 16.00’den sonra elindeki atölye ve laboratuvarları, “Halk Eğitimi”ne tahsis ettiğini öğrenince Büyük Atatürk’ü bu vadede bir kez daha rahmetle anımsadım.

ATATÜRK, KİTAP VE KÜTÜPHANE

Atatürk’ün güzel bir sözü var: “Çocukluğumda elime geçen iki kuruştan birisini kitaba verirdim. Eğer böyle yapmasaydım şimdi yaptığım işlerin hiçbirisini yapamazdım” der. Her kütüphanemize, her okulumuza asılacak bir özdeyişi bu. Kendisini yetiştirme konusunda kitap merakından söz etmiştik. İlginç bulduğu konuları, başına ıslak bezler koyarak durmadan, uyumadan 2-3 gün okuduğunu yakınlarından dinlemiştir. En sevdiği hediye kitaptır. Kitap yazanı, neşredeni şahsen takdir eder.

Erzurum zelzelesinde bölgeye kitap yollayan naşir Kitapçı Hilmi’ye özel tebrik telgrafı yollar. Türkiye’de kütüphaneler yaygınlaşmaya O’nun zamanında başlar. Ankara’da yeni Millî Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti)’ni kurar kurmaz, yaptığı ilk işlerden birisi “Telif ve Tercüme Dairesi”ni kurmaktır. Batıdan ve Doğudan o dönemde yararlı olacak en önemli eserler getirilir. Tercümeler yapılır. Telif eser yazarlar teşvik edilir. İstiklâl Savaşı sürerken birkaç kez Ankara’ya gelen Fransız gazetecisi Madam Gaulis yine bir Ankara seferine çıkarken, bir dostuna Paris’ten şöyle yazar: “Yakında Ankara’ya döneceğim. Armağan olarak bir bavul kitap götürüyorum. Şimdi orada aranan tek şey kitaptır.” İşte Atatürk’ün kurduğu yeni devletin bilime, kültüre, eğitime yaslanmasının en güzel işareti.

⁷⁹ Atatürkçülük, II. Kitap. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 82.

Avrupa ve Amerika'da çocuk okutanlar iyi bilirler. Öğrenci, ders yılının ilk günü okuldan, kucağında o yıl takip edeceği kitaplarla evine döner. Atatürk daha 1920'de bu konuyu ele almıştır. Mart 1923'te "devlet kitabı" namı altında parasız yayımlanacak pratik, basit ifadeli eserler yayımlanacağından söz eder. Bugün hâlâ tam çözüm bulamadığımız "Okul Kitapları" için o zaman yol göstermektedir.

ATATÜRK'ÜN TÜRK KADINLARININ ÖĞRETİMİ KONUSUNDAKİ DUYARLIĞI

Türk toplumunun geri kalmışlığının nedenlerini ararken, "Türk Kadınına eğitim ve öğretim alanında verilen hakların yokluğu veya yetersizliğini en büyük etken olarak gören Atatürk, Tevfik Fikret'in şu mısrasını zaman zaman tekrarlar: "Elbette sefil olursa kadın, alçalır beşer."

O, matematiksel bir görüşle toplumun yarısının yetişmemiş olmasının tehlikesini, zararını belirtir ve şöyle der: "Bir sosyal toplum, iki cinsten yalnız birinin modern icaplara göre yetişmesiyle yetinirse, o sosyal toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır."

Atatürk, daima Türk toplumunu Batı uygarlığına ulaştırabilmek için yeni kuşakları yetiştirecek olan Türk kadınının da erkeklerle eşit koşullarda yetişmiş olmasını arzulamıştır. "Bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer organı çalışmazsa o toplum felçlidir. Bugünün ihtiyaçlarından biri, kadınlarımızın her yönden yükseltilmesini sağlamaktır. Binaenaleyh, kadınlarımız da ilimci ve fenci olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar hayatta da erkeklerle beraber yürüyecek, birbirinin yardımcısı ve destekleyicisi olacaklardır" diyen Atatürk, Türk kadınına haremde, peçeden, okumamışlıktan ve esaretten kurtararak, böylece tarih sahifelerine geçmekte ve bütün dünyaya örnek olmaktadır.

SONUÇ

Atatürk, meslek olarak "eğitimcilik" öğrenimi yapmamıştır. Tanrı vergisi olan üstün deha ve zekâsına ilâveten kendi uğraşları ile bu konuya da bir profesyonel eğitimciden fazla eğilmiştir. Eğitime ve eğitimciye değerlerin en büyüğünü vermiştir. Hiçbir lider onun kadar öğretmene değer verilmemiştir. Yazdığı birkaç kitabın çoğunluğu eğitimle ilgilidir. Der ki: "Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanırlar."⁸⁰ İşte bu zevk O'nun zevkidir.

⁸⁰ Melahat Özgü, Atatürk Devrimleri, Sanat Alanında Bir Renaissance'ür, Türk Dili Dergisi, sayı: 194, Kasım 1967, s. 120.

Atatürk, döneminde Türk çocuğunun eğitim esaslarını tespit ederken, dünya eğitiminin yaslandığı, iskolatizm, hümanizm, realizm ve pragmatizm gibi doktrinlerin hiçbirisine iltifat etmemiştir. Buna mukabil, bizim sosyal bünyemize uyabilecek çeşitli her görüşten de yararlanarak Türkiye'nin sorunlarını çözecek bir senteze gidilmesini tercih etmiştir.

Atatürk, eğitim alanında "genel ve değişmez bir eğitim politikasını hazırlayacak" bir kurum kurmak istemiştir. 1 Kasım 1926'da TBMM açış konuşmasında bu görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Memlekette Talim ve Tedris esaslarını, ilmî ve müstakil bir merkezden sevk ve idare maksadı ile tasavvur edilen 'Talim ve Terbiye Dairesi' tesis edilmiş ve alelumum tedrisatın programları ve kitapları üzerinde ciddi kararlar alınmıştır."⁸¹

Böylece, Millî Eğitim Bakanlığı'nın beyni olabilecek, Türk çocuğuna verilecek eğitim ve öğretimi tarafsız, ancak bilimsel biçimde değerlendirecek ve adeta özgür çalışacak bir kurumu, millî bir araştırma merkezini yaratmayı 1926'larda düşünmüş ve üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Atatürk'ün eğitim üzerinde çalışmalarının felsefesini derinliğine tetkik edersek "millî" sıfatını çok ve öz kullandığını görürüz. Meselâ bakanlıklarımızdan yalnız ikisinin adının başına "millî" kelimesini lâyük görmüştür. Bunlar "Millî Savunma" ve "Millî Eğitim" Bakanlıklarıdır. Böylece, demokratik hayatımızın gereği olan parti ve iş politikası dalgalanmalarına karşı kalkan olmayı, yurdun savunması ile Türk çocuğunun eğitim ve öğretimini siyasetin dışında tutmayı, onların istikrarını temin etmeyi düşünmüştür.

Aynı şekilde, "misak" kelimesini de çok öncelerden millî sınırlarımızı çizen, ülkenin geleceğini tayin eden bir "ant" için kullanmıştır: "Misak-ı Millî." Bu terimin taşıdığı mana, İstanbul Meclis-i Mebusanınca yasalaştırıldığı 1920 yılı Şubatından bu yana el sürülmeden gelmiştir.

Millî Eğitim politikası için koyduğu esasların içinde, aynı oturmuşluğu, aynı değişmezliği, saygınlığı sağlamak amacı ile de bu araştırmamıza başlık olarak verdiği "Misak-ı Maarif" terimini itina ile kullanmıştır.⁸²

Atatürk bu büyük anlamlı seçkin deyimini ile Türk çocukları için:

— Sağdan, soldan alınmayan, millî gelenek ve kökümüze dayanan bir millî terbiye verilmesi,

⁸¹ Onbirinci Eğitim Şurası (8-11 Haziran), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982, s. 41.

⁸² Mustafa Rahmi, Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif, Matbuat ve İstihbarat matbaası, 1339.

— Her şeyden önce, millî hâkimiyet ve istiklâlimizin değerini bilen ve onu kesinlikle korumaya kararlı bir gençliğin yetiştirilmesi,

— İnsanlığa karşı saygılı, şoven olmayan bir milliyetçilik ve iyi kalpli, ahlâklı vatandaşlar olması,

— Tam vicdan ve fikir hürriyetine saygılı bir lâiklik terbiyesi,

— Zorlama ve şiddete dayanmayan şuurlu bir disiplin,

— Kadın, erkek veya diğer ırk, din, mezhep ve sınıf farkları gözetmeden her vatandaşa eşitlik,

— Gençlerimizi fiziksel olarak geliştirecek sporcu bir kuşak yetiştirilmesi,

— Toplumumuzun tümüne asgarî düzeyde de olsa bilgi verilmesi,

— Öğretimde deneye ve uygulamaya dayanan ve hayatta geçerli bilgileri veren bir öğretim sistemi uygulanması,

— Bütün yeniliklere daima ve açık olan, en ileri düzeyde bilgi verecek bir ders (müfredat) programı düzenlenmesi,

— Tüm okullarımızın ve ordumuzun da çevresine ve her yaşta vatandaşa da açık birer ilim ve irfan pınarı olmaları

gibi temel esasları kapsayan millî bir eğitim sistemini ve programını bizlere en büyük bir miras olarak bırakmıştır.

ATATÜRK'S VIEWS ON EDUCATION AND THE NEW EDUCATION PACT

Atatürk attached great importance to education, teachers and students. The author presents his views on education and teaching, and describes the cultural and educational reform carried out during the Atatürk period.